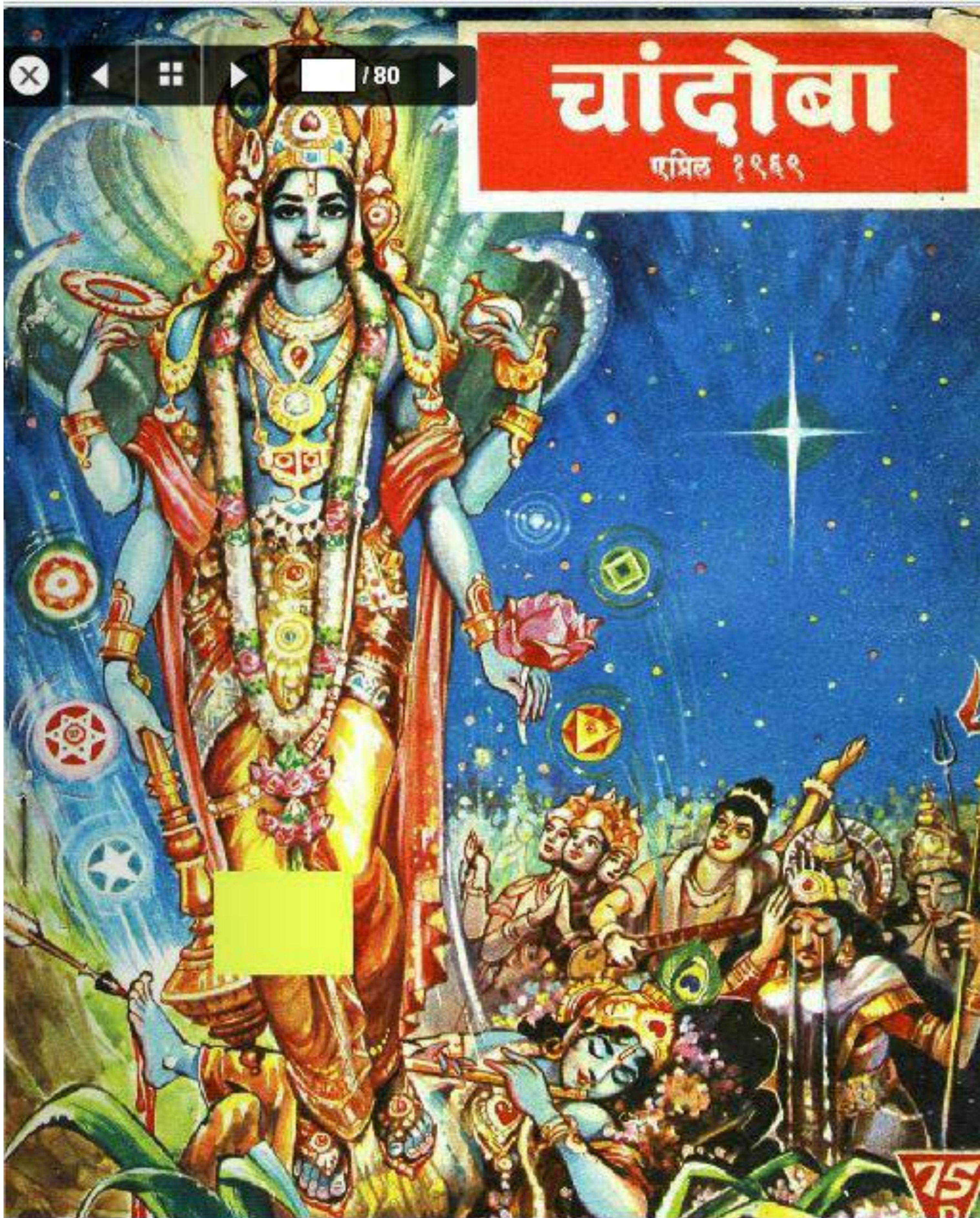
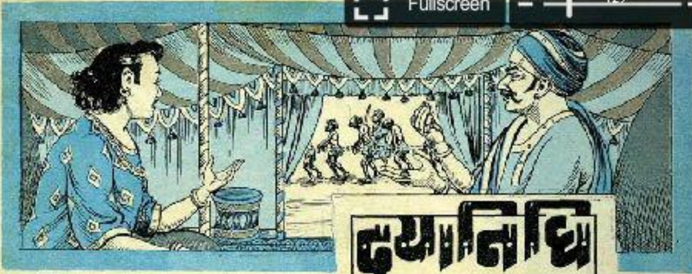

/80
चांदोबा
एप्रिल १९६९
75

दयानिधि

राजशेखरपूर नावाच्या गावी रत्नाकर नावाचा एक व्यापारी रहात असे. त्याने विदेशांशी व्यापार करून अलोट पैसा मिळविला होता. परंतु दानधर्म करण्याची बुद्धि त्याला कधी झाली नाही.

त्याच्या बायकोचे नाव गुणवती होते. गोरगरिबांचे कष्ट व दुःख पाहून तिला त्यांची दया येई. पण तिच्या नवऱ्याला दान धर्म करणे आवडत नसे. या गोष्टीचे तिच्या मनाला दुःख होते.

तिच्या मुलाचे नाव दयानिधी असे होते. तो आई सारखा दयाळू होता व बापा सारखा हुशार होता. वयात आल्यावर त्याचे लग्न करून द्यावे असे आईला वाटत होते.

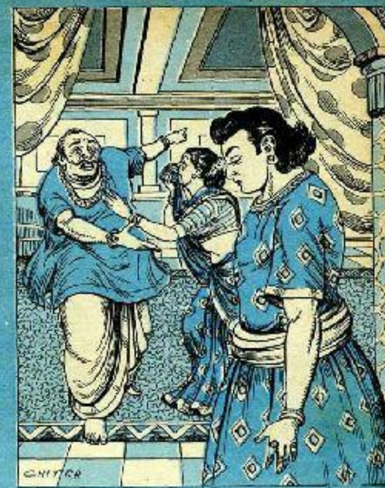
लग्नाविषयी गुणवती मुलाशी बोलत असतां ते ऐकून रत्नाकर तिला म्हणाला–"जोपर्यंत मुलगा मिळवू लागत नाही तोपर्यंत त्याचे लग्न करून देणे बरोबर नाही. तो पैसा उधळू लागेल व त्यानंतर व्यापाराकडे त्याचे लक्ष लागणार नाही."

एकदा रत्नाकरने दयानिधीला एका जहाजात माल भरून व्यापारासाठी परदेशात पाठविले. दयानिधी आपल्या साथी नोकरांबरोबर समुद्रपार एका बंदरात आला. त्याने एका जागी राहण्याची व्यवस्था केली व तेथे जाऊन राहू लागला. तिथले व्यापारी त्याच्याशी व्यापारधंद्या-संबंधी बोलायला आले. त्याच वेळी शिपाई काही कैद्यांना समोरून धरून घेऊन जात असलेले दिसले. त्या कैद्यांच्या हातात हतकड्या व पायात बेड्या पडलेल्या होत्या. कडक उन्हांत त्यांना चालावे लागत होते व त्यांच्या अंगातून घामाच्या धारा वाहात होत्या.

दयानिधीने व्यापाऱ्यांना विचारले–"हे सर्व कैदी चोर आहेत का?"

"नाहीत. हे गरीब शेतकरी आहेत. सरकार सारा भरू शकले नाहीत म्हणून त्यांना कैद करून घेऊन चालले आहेत. सर्व मिळून सुमारे सहाशे कैदी असतील." व्यापारी म्हणाले.

त्यांची ती स्थिति पाहून दयानिधीचे हृदय द्रवले. त्याने आपला सर्व माल व्यापाऱ्यांना विकून टाकला आणि जे पैसे मिळाले ते घेऊन तो राजाच्या दरबारात गेला. जेवढा सारा भरावयाचा होता तो सर्व भरून त्याने कैद्यांना सोडविले व स्वदेशी परतला.

दयानिधी जे पैसे घेऊन आला ते पाहून रत्नाकरने मुलाला विचारले–"एवढेचका पैसे मिळाले? या मालाची मूळ किंमत व प्रवासखर्च जेवढा झाला त्याचे दहा टक्के देखील हे पैसे नाहीत!" दयानिधीने व्यापाऱ्यांकडून किती पैसे मिळाले हे सांगून त्याने कैद्यांना सोडविण्यासाठी सरकार सारा किती भरला हे सांगितले.

ते ऐकून रत्नाकरला राग आला. म्हणाला–"हा काय व्यापार झाला. तू चार दिवसांत माझे दिवाळेच काढशील. चालता हो माझ्या घरातून!"

गुणवतीला ते कळले तेव्हां तिने मुलाच्या वतीने नवऱ्याजवळ क्षमा मागून मुलाला क्षमा करायला सांगितले. रत्नाकरने दयानिधीला पुन्हा एक जहाज देऊन त्यावर माल भरला व व्यापारासाठी परदेशात पाठविले.

या खेपेस प्रवासाच्या सुरवातीलाच एक विघ्न आले. दयानिधीचे जहाज ज्या बंदरात होते. त्या बंदरात आणखी एक जहाज होते. त्यात कित्येक स्त्रीपुरुषांना बसविण्यात येत होते. ते लोक रडत ओरडत जहाजात चढत होते.

दयानिधीने चवकशी करून पाहिले तेव्हां त्याला कळले की ते सर्व लोक गुलाम आहेत. त्यांना परदेशी विकायला घेऊन

श्री. शा. मो. पडवळ

चालले आहेत. तो त्या जहाजाच्या मालकाला भेटला व म्हणाला–"माझ्या जहाजावरचा सर्व माल घेऊन या सर्व गुलामांना सोडा." जहाजाचा मालक त्या गोष्टीस कबूल झाला.

जे गुलाम गुलामीतून सुटका मिळाल्याने बाहेर आले दयानिधीने सर्वांची चवकशी करून त्यांना त्यांच्या गावी परत पाठविले. त्या गुलामांत फक्त दोन बायका उरल्या होत्या. एक तरुण स्त्री होती व दुसरी म्हातारी. त्याने त्यांना विचारले–"कोण तुम्ही? कुठल्या राहणाऱ्या?"

ती तरुण स्त्री काहीच बोलली नाही. ती मान खाली करून नुसती उभी राहूली.

म्हातारी म्हणाली–"मी यांची दासी आहे."

"या कोण?" दयानिधीने पुन्हा विचारले. पण म्हातारीने त्या प्रश्नाचे काहीच उत्तर दिले नाही. "तुम्हांला कोठे पाठवायचे?" दयानिधीने विचारले.

"आम्हांला कोठे जावयाचे नाही." म्हातारी म्हणाली. शेवटी नाइलाजाने दयानिधी त्यांना आपल्या घरी घेऊन गेला आणि आपल्या वडिलांना घडलेली गोष्ट सांगितली.

आता रत्नाकरला जास्त विचार करावा लागला नाही. व्यापार करण्याचे दूरच राहले. रस्त्यावर चाललेल्या एका गुलाम पोरीवर स्वारी भाळली व हातातले काम सोडून तिला वांचविण्यासाठी एवढा माल फुकटात देऊन मोकळी झाली. अशा मुलाचे लग्न करून दिले तर काय उपयोग? त्याने जास्त विचार केला नाही व मुलाला घराबाहेर काढले. गुणवतीला काही बोलता आले नाही.

दयानिधीच्या मित्रांना तो घराबाहेर पडलेला कळले तेव्हां त्यांनी त्याला मदत केली. त्यांनी त्याला एक घर ठरवून दिले व व्यापारासाठी थोडेसे भांडवल पण उभे

केले. त्या दोघां बायकांना बरोबर घेऊन दयानिधी त्या घरात राहून लागला. त्याला व्यापारात फायदा होऊ लागला. एका वर्षाच्या आत त्याने आपल्या मित्रांचे कर्ज फेडले. व्यापारात जो फायदा होई त्यातला काही भाग दानधर्मासाठी तो निराळा राखून ठेवू लागला. त्याचा व्यापार धंदा वाढत गेला.

दयानिधीकडे राहणारी ती तरुण मुलगी दुसरी तिसरी कोणी नसून विजयपूरची राजकन्या होती. ती म्हातारी तिची दासी होती. त्या दोघांना चोर पळवून घेऊन गेले व गुलामांचा व्यापार करणाऱ्या व्यापाऱ्यांच्या हाती त्यांना विकून टाकले. लाजेमुळे राजकन्येने हे सर्व सांगितले नाही. आपण गुलामासारखे विकले गेलो ही गोष्ट तिच्या वडिलांना अपमानस्पद आहे व कुळाला कलंक लागण्यासारखी आहे असे तिला वाटले. तिला वाटत होते की इतर गुलामांबरोबर दयानिधीने तिला देखील विकत घेतले असावे. परंतु खरी गोष्ट कळल्यावर हळूहळू त्याच्या विषयी तिच्या मनात आदराची भावना वाढत गेली. म्हणून त्याच्या आश्रयास राहून अज्ञातवासातच आयुष्य कंठायचे तिने मनाशी ठरविले.

परंतु विजयपूरचा राजा स्वस्थ बसला नाही. त्याची मुलगी नाहीशी झाल्याचे त्याला कळले तेव्हांपासून त्याने तिच्या शोधार्थ सारे जग पालथे घातले. त्याचे दूत राजकन्येचा शोध करीत राजशेखरपूरला आले व रत्नाकरचा मुलगा दयानिधी याने शेकडो गुलामांना सोडविले, त्यात एक तरुण मुलगी व एक म्हातारी दोघी होत्या आणि त्या दोघी त्याच्याचकडे रहात आहेत हे कळल्यावर ते दयानिधीच्या घरी आले आणि राजकन्येला व तिच्या दासीला त्यांनी ओळखले.

राजकन्येने त्यांच्याबरोबर वडिलांकडे जाण्यास नकार दिला. म्हणाली–

"आम्ही आहो तेथे सुखी आहो. आज नाही तर उद्यां मला माझे वडील परक्या घरी पाठवणारच. या शिवाय माझ्यामुळे माझ्या वडिलांची अपकीर्ती झालेली मला पसंत नाही. मी येथे सुखी आहे, असे त्यांना सांगावे."

राजकन्या राजशेखरपूरला असल्याची वार्ता राजाला कळली. तो स्वतः तेथे आला व दयानिधीला म्हणाला–"ही माझी मुलगी आहे. हिला घेऊन जाण्यासाठी आलो आहे."

"मला हे पूर्वीच कळले असते की ह्या कोण आहेत तर मी स्वतः त्यांना सुखरूप आपणांकडे पोचते केले असते. परंतु यांनी मला ह्या कोण काय हे काही एक कळू दिले नाही. राजवाड्यातल्या सुखसोयी सोडून ह्यांना माझ्या सारख्या गरिबाच्या घरी इतके दिवस काढावे लागले. या बद्दल मला फार वाईट वाटते." दयानिधीने राजाला नम्रपणे सर्व वृत्त सांगितले.

"परंतु माझी मुलगी माझ्याबरोबर जायलाच तयार नाही, म्हणते. तिला हेच घर पसंत आहे. तुम्हांला हरकत नसेल तर आपण तिचे पाणिग्रहण करावे." राजा म्हणाला.

दयानिधी चकित होऊन राजाकडे पाहूं लागला. काय उत्तर द्यावे हे त्याला सुचेना.

त्यावर राजा म्हणाला–"खुळा रे खुळा! राजकन्या तुझ्याशीच लग्न करणार म्हणते आहे." राजाने दयानिधीच्या वडिलांना भेटून त्यांच्या संमतीने दयानिधीशी राजकन्येचा विवाह करून दिला. आपल्या मुलीला व जावयाला भेट म्हणून अनेक मूल्यवान वस्तू देऊन राजा आपल्या राजधानीस परतला.

मेंढरांचा कळप

मंदरगिरीचा राजा मंदरवर्मा याला वाटे की त्याचा राज्यकारभार व कर्तबगारी यामुळे त्याची प्रजा विवेकी आणि सुखी आहे व सर्वत्र शांतता नांदत आहे. ही गोष्ट तो आपल्या मंत्र्यांना नेहमी मोठ्या गर्वाने सांगे. ती गोष्ट ऐकून प्रधानाला राग आला. शेवटी तो एकदा राजाला म्हणाला–"महाराज! आपण क्षमा करावी, पण आपणाला वाटत असले तरी त्याचे कारण ते नाही. राज्याचा खरा भार आपल्या मंत्र्यांवर व अधिकारीवर्गावर आहे. हा अधिकारी वर्ग सदाचरणी व इमानदार आहे तोपर्यंतच प्रजा त्यांचे अनुकरण करत राहील. प्रजेचे पाऊल वांकडे पडणार नाही. प्रजा ही मेंढरांच्या कळपासारखी आहे. लाचलुचपत वाढू लागली, बेइमानी वाढली म्हणजे प्रजादेखील त्याच मार्गावर चालू लागेल. अधिकारीवर्ग न्याय व नीतीने वागला तर प्रजापण न्याय-नीतीने वागेल. अगदी मेंढरांचा कळप असतो तशी ही प्रजा आहे. पुढची खड्डयात पडली की मागची पण खड्डयात."

प्रधानाने आपले म्हणणे खोडून प्रजेला मेंढरांचा कळप म्हटले ही गोष्ट राजाला आवडली नाही. म्हणाला–"प्रजा ही मेंढरांच्या कळपासारखी आहे तर ते तुम्ही मला पटवून दिले पाहिजे. सहा महिन्यांचा अवधी देतो. जर ते होऊ शकले नाही तर शिरच्छेद होईल."

पण राजाच्या या धमकीची मंत्र्याला मुळीच भीती वाटली नाही. तो सरळ तरुंगाकडे गेला. दुसऱ्या दिवशी कोणाला सुटका मिळणार आहे हे विचारून त्याने त्या कैद्याला बोलावून घेतले व त्याच्याजवळ एकांतांत काही तरी बोलून मंत्री घरी निघून गेला.

दहा वर्षें कैदेची शिक्षा भोगून आलेला तो कैदी दुसऱ्या दिवशी पहाटे सुटला. एका संन्याश्याचा वेष धारण करून राजवाड्या पासून थोड्या अंतरावर एका झाडाखाली डोळे मिटून बसला. सूर्योदय झाल्यावर मंत्री राजधानीच्या पर्यवेक्षणासाठी निघाला. त्याच्या बरोबर त्याचे शिपाई पण होते. त्याने त्या संन्याश्याला लवून नमस्कार केला. ते पाहून त्या वाटेने येणाऱ्या नागरिकांनी पण त्या संन्याश्याला नमस्कार करून त्याच्या समोर फळे व फुले व इतर वस्तू ठेवायला सुरवात केली.

संन्याश्याविषयी राजधानीभर चर्चा सुरू झाली. दिवसेंदिवस येणाऱ्या नागरिकांची गर्दी वाढतच गेली. राजाने मंत्र्याला बोलावून विचारले–"आपल्या राजधानीत कोणी थोर महापुरुष आला आहे असे ऐकतो."

"होय महाराज! मी सुद्धां त्यांच्या दर्शनाला जाऊन आलो." प्रधान म्हणाला.

"तरमग आम्ही सुद्धा जावे म्हणतो." राजा म्हणाला. त्यानंतर राजा सपरिवार संन्याश्याच्या दर्शनाला गेला.

त्यानंतर त्या संन्याश्याच्या दर्शनास येणाऱ्यांची गर्दी वाढतच गेली. तीर्थयात्रेसारखे देशातल्या दूरदूरच्या गावाहून लोक दर्शनास येऊ लागले. काही लोकांनी स्वतःकडे संन्याश्याचे शिष्यत्व घेतले व येणाराजाणारांची राहण्याची, जेवणाची, त्यांनी आणलेल्या भेटी स्वीकारण्साची, वगैरे व्यवस्था पाहू लागले.

सहा महिन्यांचा काळ संपत आला. एकदां प्रधान राजाला म्हणाला–"महाराज! एक चूक झाली. तो संन्यासी पळून गेला. दहा वर्षे शिक्षा भोगून आलेला तो एक गुन्हेगार होता."

त्यानंतर राजाने 'प्रजा मेंढरांचा कळप आहे' ही गोष्ट पटवून देण्याचा आग्रह दाखविला नाही.

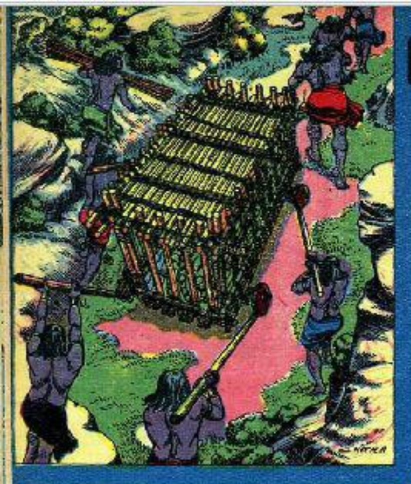
पडकें देऊळ

[१४]

[वाघाच्या पिंजऱ्याजवळ दबा धरून बसलेल्या शिखीमुखने भूतनायक गोंड मांत्रिकाला पकडले. तिकडे गोंड नागमल्लीला घेऊन आकाशगुहेत गेले. भूतनायकाने प्राणभयाने शिखीमुखला मदत देण्याचे कबूल केले. शबर वाघाचा पिंजरा ओढून नेऊ लागले. पुढे–]

शिखीमुख व विक्रमकेसरी या दोघांच्या पाठीमागून येणाऱ्या शबर व नागजातीच्या लोकांनी वाघाच्या पिंजऱ्याजवळ जाताच वाघाला भाला बरछी दाखवून खिजवण्याचा यत्न केला. वाघ आपले पंजे पिंजऱ्याबाहेर काढून मोठमोठ्याने ओरडू लागला. शिखीमुखने वाघाला त्रास देऊ नका असे त्यांना सांगून वाघाकडे एकदा लक्षपूर्वक पाहिले व आपल्या खांद्यावरचे वाघाचे कातडे हलवून वाघाला दाखविले. ते पाहून वाघ पिंजऱ्याच्या एका कोपऱ्यात जाऊन बसला.

"वाघालासुद्धा दहशत बसविणाऱ्या या कातड्याचा आपल्याला चांगलाच उपयोग होणार आहे. मला असेदेखील वाटू लागले आहे की गोंड नायकाने हे कातडे मंत्रवून ठेवले असावे." असे म्हणत शिखीमुख हसला.

विक्रमकेसरीने शिखीमुखच्या हातातले कातडे व कवटी दोन्हीना स्पर्श केला व डोके दुखल्यासारखे दाखवून म्हणाला– "यात हात लावल्याबरोबर विस्तवाला हात लागल्यासारखा चटका बसला. तो भूतनायक त्या पुजाऱ्यासारखाच मांत्रिक असावासा वाटते." ते ऐकून सर्व लोक जोराने हंसू लागले.

त्यानंतर सर्व जंगलाच्या वाटेने थोडे अंतर चालून गेले व एका पाऊल वाटेने आकाशगुहेकडे निघाले. वाघाचा पिंजरा ते ओढून नेत होते, परंतु ओढून नेणे त्यांना तेवढे सोपे नव्हते. त्यांनी धीर सोडला नाही. त्यांच्या नायकाचा मुलगा त्या पिंजऱ्याच्या मदतीने काही तरी दिव्य करणार आहे असे समजून त्यांनी आपल्या शक्तीची पराकाष्ठा दाखवून तो पिंजरा बराच वर ओढून नेला. वाघ काही वेळ डरकाळ्या फोडून शेवटी दमला व एका कोपऱ्यात जाऊन बसला.

आकाशगुहेनजीक पोचताच शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांनी आपल्या अनुयायांचे दोन गट केले. एक गट पळून जाणाऱ्या गोंडांना अडविण्याच्या कामावर नेमण्यात आला. दुसरा गट गोंडांच्या वस्तीच्या काटेरी कुंपणानजीक राहून संधी पाहून त्या वस्तीवर हल्ला करण्यासाठी किंवा वस्तीबाहेर येणाऱ्या गोंडांना अडवून ठेवण्यासाठी नेमण्यात आला. शिखीमुखने सर्वांना सावध केले. नागमल्ली सुखरूप परत येईपर्यंत शक्यतोंवर रक्तपात होऊ नये असे त्याने सर्वांना समजावून सांगितले. त्यानंतर वाघाचा पिंजरा कांटेरी कुंपणाजवळ आणून ठेवण्यात आला.

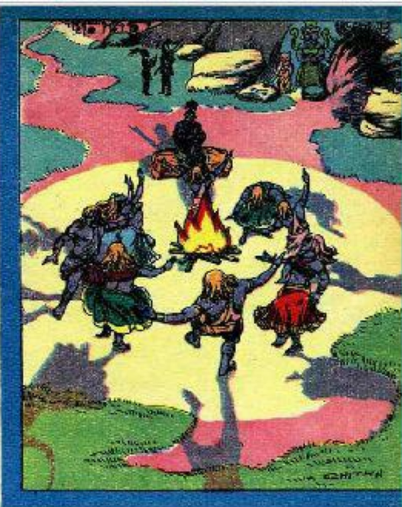
गोंडांच्या वस्तीत एकूण चाळीस पन्नास झोपड्या होत्या. त्यांच्या चारीबाजूला कांटेरी झाडांचे पाच सहा फुट

उंचीचे कुंपण होते. त्याच्या अलीकडे उंच उंच झाडे होती. झाडांच्या फांद्या कुंपणापलीकडे वस्तीत पसरलेल्या होत्या. म्हणून झाडांवरून चढून पलीकडे वस्तीत शिरणे शक्य होते. शिखीमुख व विक्रमकेसरी एका झाडावर चढून आत चालू असलेली गडबड कशासाठी होती हे पाहू लागले.

गोंडांचा नायक झोपडीत रहात नसून आपल्या मुलांबाळांसह एका गुहेत रहात होता. गुहेला बाहेरून व आंतून चांगला रंग लावलेला होता व त्या रंगावर निरनिराळी चित्रे काढलेली होती. गुहेसमोर बऱ्याचशा शेकोट्या जळत होत्या. त्यांच्या चारीबाजूला गोंड स्त्रीपुरुषांचे आनंदाने नृत्य-गायन चालू होते. एका उंच जागी बसून पडक्या देवळाचा पुजारी ते दृश्य पहात होता. गोंडांचा सरदार भूतनायकाशी दूर उभा राहून काही तरी बोलत होता.

"शिखी, हीच ती आकाशगुहा. नाम तर सुंदर आहे. पण हे सर्व काय करत आहेत कळले नाहीं." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"त्यांचा कोणता तरी उत्सव दिसतो आहे. आपण येथे पोंचू तोपर्यंत येथे सर्व

शांत असणार अशी माझी समजूत होती. माझा सर्व बेत फिसकटला. तरी पण भूतनायकाने कबूल केल्याप्रमाणे नागमल्लीला सांगितलेल्या जागी आणून ठेवले आहे की नाही, पाहून येतो." असे सांगून शिखीमुख झाडावरून खाली उतरला आणि कुंपणाच्या फाटकाकडे निघाला.

फाटक बंद होते. परंतु शिखीने हलक्या हाताने ते ढकलले तेव्हां ते उघडले. तो आंत गेला. तेथून थोड्याच अंतरावर एक लहान झोपडी होती. आत दिवाबिवा नव्हता. झोपडीसमोर कोणी पाहारेकरी पण नव्हता. भूतनायक वचन दिल्याप्रमाणे

Fullscreen 127 22 /80

नागमल्लीला या झोपडीत ठेवून गेला असावा, असे शिखीमुखला वाटले. म्हणून तो थोडा सावधपणे त्या झोपडीच्या दारापर्यंत गेला. आतून कोणाचा आवाज येत नव्हता. म्हणून त्याने हळूच दार उघडले. आंत कोणी नाहीं असे पाहून त्याने आंत पाऊल टाकले.

आंत काळोख होता. त्याने दगडावर दगड मारून कापसावर ठिणगी पाडून उजेड करून पाहिले. त्याला त्या अंधुक प्रकाशात झोपडीच्या एका बाजूला काही दोऱ्या दिसल्या. याच दोऱ्यांनी नागमल्लीला गोंडांनी बांधून आणले असावे आणि भूतनायकाने सांगितल्याप्रमाणे नागमल्लीला याच झोपडीत आणले असावे असे त्याला वाटले. पण तिला येथून त्यांनी कोठें व कां नेले असावे बरे? शिखीमुख विचारात पडला.

परंतु विचार करण्यात फुकट वेळ घालविणे तितकेच धोक्याचे आहे असा विचार करून तो विक्रमकेसरी उभा होता तेथे परत आला व त्याने जे पाहिले ते सर्व त्याला सांगून म्हणाला–"आपल्याला भूतनायकाने फसविले तरी आहे किंवा त्याला कोणी तरी फसविले आहे."

"तसे असेल तर आपण सर्वच आत शिरू या. आणि गोंडांची कत्तल करू या. नागमल्लीला ज्या झोपडीत त्यांनी ठेवले आहे ती हुडकून काढून तिला सोडवून आणू या." विक्रमकेसरी म्हणाला.

शिखीमुख थोडा वेळ विचार करून म्हणाला–"विक्रम! तुझे म्हणणे बरोबर आहे. परंतु मला वाटते की या गोंडाला जिंकणे तुला वाटते तितके सोपे नाही. ते सर्व मिळून आपल्यापेक्षां जास्तच आहेत. याशिवाय आपण हल्ला केला तर ते नागमल्लीला आणखी कोठे उचलून नेणार नाहीत कशावरून? मी दुसरीच युक्ती करावी म्हणतो." असे शिखीमुख म्हणाला व विक्रमला वाघाचे कातडे व कवटी दाखवून त्याला काही कळले का अशा दृष्टीने त्याच्याकडे पाहू लागला.

"काय करणार आहेस? हीं कसली युक्ती?" विक्रमकेसरीने विचारले.

"प्रथम, या कुंपणाला एक वाट वाघाला आत शिरण्यासाठी तयार करून ठेवली पाहिजे. त्या दाराजवळ आपल्याला पाहिजे तेव्हां वाघाचा पिंजरा आणून पिंजऱ्याचे दार उघडले म्हणजे वाघ वस्तीत शिरेल. मी त्याच्या आधी हळूच आंत शिरून नागमल्लीला कोठे लपवून ठेवले आहे ते पाहून घेईन. एका गोंडाला जरी आपण आपल्या ""ूला वळवून घेऊ शकलो तरी त्याच्या सहाय्याने आपल्याला ते कळेल." शिखीमुख म्हणाला.

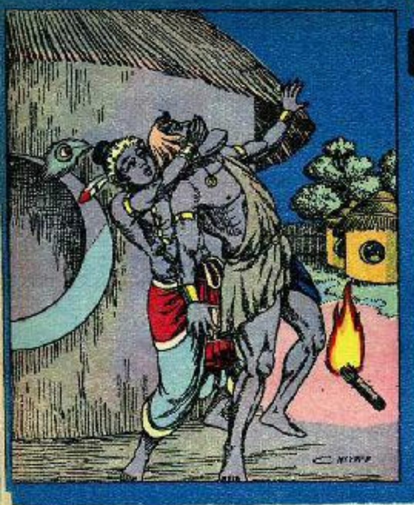
"तू एकट्याने आत गेलास तर त्यात धोका आहे." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"तसे भिण्याचे काहीच कारण नाही. वाघाचे हे कातडे व कवटी आहेतच. पहा तर काय गंमत होते ती. तोपर्यंत तू वाघाच्या पिंजऱ्याजवळचे कुंपण छाटून वाघाला आत शिरायला वाट करून सर्व तयार ठेव. मी कवटी गोंडांच्या अंगावर

फेकली म्हणजे तीच खूण समज." शिखीमुख म्हणाला.

विक्रमकेसरीने आपल्या दोघां तिघां शबर अनुयायांच्या मदतीने कुंपण छाटून वाघाच्या पिंजऱ्याजवळ वाघाला आत शिरायला वाट केली. शिखीमुख झाडांच्या फांद्यावर चढून पलीकडे गेला व कोणाच्या लक्षात आल्याशिवाय काळोखात झोपड्या होत्या त्या बाजूला जाऊ लागला. इतक्यात त्याला तो स्वतः ज्या झोपडीतून नागमल्लीला कोणीतरी उचलून नेल्याच्या संशयाने बाहेर आला होता त्या झोपडीकडे एक गोंड लहानशी मशाल घेऊन जात असलेला दिसला.

तो मशालवाला गोंड हळूच दार उघडून आत गेला. शिखीमुख दाराआड उभा राहला. तो गोंड झोपडीत जाऊन व काही तरी शोधून ते न दिसल्यामुळे आश्चर्यचकित झाल्यासारखा गुणगुणत उभा राहला. शिखीमुखला वाटले की तो नागमल्लीच्या शोधार्थच तिकडे आला असावा. लगेच तो मांजराच्या पावलांनी हळूच त्या झोपडीत शिरला व उडी मारून त्या गोंडाची मानगुटी धरून तोंड दाबले. त्या गोंडाला तो म्हणाला– "तुला जिवंत रहायचे असेल तर ओरडू नकोस." त्या गोंड माणसाच्या हातांतली मशाल खाली पडली. त्या गोंडाने स्वतःला सोडवून घेण्याचा यत्न केला नाही. जागच्या जागी सरळ उभा राहला. शिखीमुखने आपली पकड थोडी सैल करून त्याला विचारले–"तू येथे कशासाठी आला आहेस?"

त्या गोंड माणसाने भूतच मानगुटीस बसले आहे अशातऱ्हेने भीतभीत शिखीमुख-कडे पाहिले व कांपऱ्या स्वरात म्हणाला– "माझ्या सरदाराने शबर नागमल्लीला आणण्यासाठी मला पाठविले आहे. म्हणून मी येथे आलो होते.

"नागमल्लीला येथे लपवून ठेवले आहे, हे तुझ्या सरदाराला कोणी सांगितले?" शिखीने विचारले.

"भुतांच्या सरदाराने!" गोंड म्हणाला.

"मग नागमल्ली कोठे आहे? खरे बोल, नाही तर..." असे सांगून शिखीमुखने कंबरेची कटचार काढून त्याला दाखविली.

"मला नका मारू! मी गोंड नायकाचा मनुष्य नाही. भूतनायकाचा अनुयायी आहे. त्याने मला येथे नागमल्लीला लपवून ठेवायला सांगितले होते, आणि कुंपणाचे फाटक उघडून ठेवायला सांगितले होते. मी त्या प्रमाणे सर्व केले होते..." गोंड म्हणाला..

"भूतनायकाने तसे करायला तुला का सांगितले होते, माहीत आहे का तुला?" शिखीने विचारले.

"मला नक्की माहीत नाही. पण तिला आकाशदेवाची पुजारीण करण्यासाठी आणले आहे असे म्हणाला होता व असे पण बजावून सांगितले होते की ही गोष्ट कोणाला कळता कामा नये. मी हे सर्व खरे सांगतो आहे. माझा जीव घेऊ नका." असे म्हणत गयावया करून गोंड शिखी-मुखचे पाय धरू लागला.

शिखीमुख त्याला धाक दाखवून म्हणाला– "तू मला येथे भेटला होतास किंवा पाहिले होतेस हे कोणाला सांगू नकोस, खबरदार! अन् जा आता!"

गोंड निघून गेला. शिखीमुख वाघाचे कातडे पांघरून रांगत रांगत आकाश गुहे-जवळच्या झोपड्यांकडे जाऊ लागला. इतक्यात गोंडांचा सरदार रहात होता त्या बाजूला आरडा ओरडा सुरू झाला. शिखी-मुख काळोखातून वाट काढीत त्या बाजूला जाऊ लागला तेव्हां त्याला भूतनायक व पडक्या देवळाचा पुजारी यांचे आपसात काहीतरी भांडण चालू असल्यासारखे ऐकू आले. त्यांच्या शेजारी गोंडाचा नायक उभा होता. तो ओरडत होता–" फितुरी! धोका!"

त्या भांडणाचे कारण कळावे या साठी शिखीमुख थोडा आणखी पुढे गेला. तेव्हां त्याच्या अंगावर शेकोटयांचा उजेड पडला. लगेच एक दोन गोंड ओरडले—"वाघ! वाघ! पळा!"

गोंडाचा नायक, भूतनायक व पुजारी आकाशगुहेकडे पळाले. त्यांना भाल्याने ठार करण्याच्या गर्दीत शिखीमुख उठून उभा राहला. म्हणून त्याच्या अंगावरचे वाघाचे कातडे खाली पडले. पळणारे गोंड थांबले व ओरडले—"वाघ नाही, मनुष्य!" असे सांगून ते सर्व शिखीमुख होता त्या बाजूला धावले.

शिखीमुख एक एक पाऊल मागे टाकीत गोंडांकडे भाला रोखून कुंपणाच्या बाजूला जाऊ लागला. गोंडांचा आवाज ऐकून त्यांचा नायक पुन्हा शेकोटया जळत होत्या तिकडे धावत आला. पडक्या देवळाचा पुजारी दांत ओठ चावून म्हणाला—"वाघाचे कातडे पांघरून येणारा कोण आहे, मी ओळखतो त्याला. त्याला जिवंत पकडा. ते शक्य झाले नाही तर ठार करा." पुजारी ओरडून सांगत होता.

गोंड आपापले भाले उगारून शिखीमुखकडे धावले. धोका आहे हे ओळखून शिखीमुखने पुजाऱ्याच्या अंगावर कवटी फेकली व जोराने ओरडला. दुसऱ्या क्षणाला विक्रमकेसरीने पिंजऱ्यातल्या वाघाला सोडले. तो डरकाळ्या फोडीत पुजारी व इतर लोक होते तिकडे उड्या टाकीत निघाला.

"पळू नका, वाघाचे कातडे पांघरून येणारा हा दुसरा कोणी दिसतो आहे." पुजारी ओरडून सांगू लागला. वाघाने, समोर जे दोन गोंड दिसले त्यांना ठार केले व तो पुजारी उभा होता तिकडे निघाला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

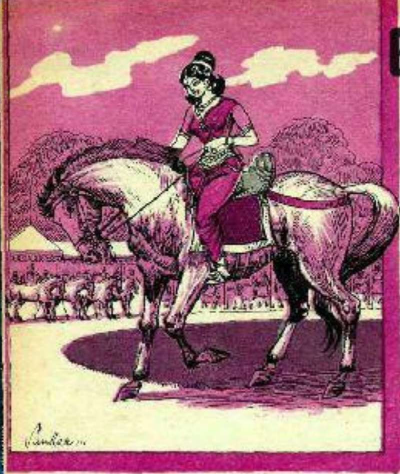

पराभव

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो परत झाडाजवळ आला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने मौनपणे नेहमीसारखा निघाला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तुझ्या बळ व पराक्रमाविषयी मला मुळीच संशय नाही. जय किंवा पराजय यांच्या आधारे बळ व पराक्रम यांचा निर्णय घेणे शक्य नाही. याचे प्रमाण म्हणून मी तुला वैशालीची राजकन्या कुवलयेश्वरीची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला—

"वैशालीच्या राजाला फार उशिरां एक मुलगी झाली. मुलीलाच मुलगा मानून व तिलाच गादीला वारस करण्याचे ठरवून राजाने तिला त्या योग्य सर्व शिक्षण देण्याचे ठरविले. तिचे नाव कुवलयेश्वरी असे होते. राजकन्या घोड्यावर बसणे, धनुर्विद्या,

वेताळाच्या गोष्टी

तलवार, भाला इत्यादि शस्त्रे चालविण्यात पटाईत झाली. त्याच बरोबर तिने राजनीती, दंडनीती, राज्यकारभार वगैरे राजपुरुषाला साजतील अशा सर्व विद्यांचा सखोल अभ्यास केला.

कुवलयेश्वरी लग्नाला योग्य झाली तेव्हां राजाने तिच्या लग्नाची तयारी सुरू केली. राजकन्या आपल्या बाबांना म्हणाली– 'बाबा मी लग्नाला तयार आहे, परंतु युद्धविद्येत माझा पराभव करील त्याच्याशीच मी विवाह करायला तयार आहे." राजाने तिची ती अट मान्य केली आणि तिच्या स्वयंवराची तयारी सुरू केली.

स्वयंवरात भाग घेण्यासाठी अनेक राजकुमार आले. सर्वांसमक्ष राजकन्येने आपल्या शस्त्रविद्येचे व बल पराक्रमाचे प्रदर्शन केले. रानटी घोड्यांना ताळ्यावर आणून त्यांच्यावर स्वारी करून दाखविली. राजकन्येप्रमाणे घोडेस्वारी व इतर शस्त्रविद्येत प्राविण्य दाखवून अगदी शेवटची परीक्षा म्हणजे खड्गयुद्धात जो राजकन्येचा पराभव करील त्याला राजकन्या स्वयंवराची माळ घालील असे जाहीर करण्यात आले.

काही राजकुमारांना रानटी घोड्यांना ताळ्यावर आणता आले नाही. काही राजकुमार शब्दभेदी बाण मारू शकले नाहीत किंवा मत्स्यभेद करू शकले नाहीत. एक दोघे सर्व विद्येत प्राविण्य प्रदर्शित करून शेवटी कुवलयेश्वरीशी खड्गयुद्धात हारले. परंतु मंगलपुराच्या राजकुमाराने सर्वप्रकारच्या युद्धविद्येत प्राविण्य दाखवूनच नव्हे तर राजकन्येशी खड्गयुद्धात ही तिचा पराभव करून तिच्याशी स्वयंवरास तो योग्य असल्याचे साबित केले. त्याचा तलवारीचा वार सहन न होऊन राजकन्येची तलवार खाली जमिनीवर पडली.

कुवलयेश्वरी आपला पराभव स्वीकारून मान खाली करून एका बाजूला उभी

राहिली. सर्वांनी टाळ्या वाजवून मंगलपूरच्या राजकुमाराचे अभिनंदन केले. विजयी राजकुमार जसा शस्त्रविद्येत प्रवीण होता तसाच तो रूपवान पण होता. म्हणून राजाला आनंद झाला व त्याने स्वयंवराची वरमाळा त्याच्या गळ्यात घालायला राजकन्येस सांगितले.

त्यावर मंगलपूरचा राजकुमार राजशेखर म्हणाला–" थांबा! या स्पर्धेत भाग न घेणारे कित्येक राजे किंवा राजकुमार आहेत त्यांपैकी कोणी मला खड्गयुद्धात हारविले तर माझा हा जय फुकट आहे. म्हणून ज्या कोणाला माझ्याशी द्वन्द्व करण्याची इच्छा असेल त्याने पुढे यावे."

ते ऐकून दोघे तिघे तरुण पुढे आले व ते देखील राजशेखरशी खड्गयुद्धात हारले. हळू हळू काळोख पडू लागला. त्या दिवसाचा कार्यक्रम अर्धाच राहला व दुसऱ्या दिवशी पुढे चालू ठेवण्याचे ठरले. सर्व आपापल्या निवासस्थानी निघून गेले.

दुसऱ्या दिवशी राजशेखरने इतरास खड्गविद्येसाठी आव्हान केले. तेव्हां तेजवर्मा नावाचा एक तरुण पुढे आला.

दोघांचे खड्गयुद्ध झाले. थोड्या वेळाने राजशेखर तेजवर्माच्या हाती हारला. प्रेक्षकांनी टाळ्या वाजवून त्याचे अभिनंदन

केले. राजशेखरने म्हटल्याप्रमाणे त्याचा पराभव करणाऱ्या राजकुमाराला कुवलयेश्वरीशी विवाह करता आला असता.

राजाने त्याप्रमाणे वरमाळा तेजवर्माच्या गळ्यात घालण्यास राजकन्येला सांगितले.

परंतु तेजवर्माने राजाला थांबायला सांगितले. म्हणाला—"नियमानुसार खड्ग-युद्धात जो राजकुमारीचा पराभव करील त्यालाच तिच्याशी विवाहाचा अधिकार आहे. मी राजकुमारीचा पराभव केलेला नाही. म्हणून मी तिच्याशी विवाह करणे अटीविरुद्ध ठरेल." तो आक्षेप ऐकून राजाला राग आला व म्हणाला—"तर मग, ये राजकन्येशी युद्धाला ये!"

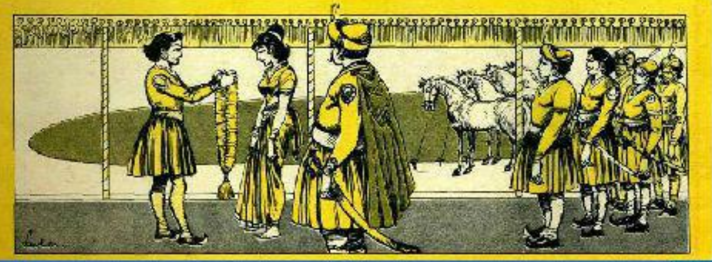
तेजवर्मा व कुवलयेश्वरी यांचे खड्गयुद्ध झाले. त्यात तेजवर्मा हारला. राजाने राजशेखरला विजयी जाहीर करून त्याच्या गळ्यात वरमाळा घालण्यास राजकन्येला सांगितले. त्याप्रमाणे राजकन्येने वरमाळा घातल्यावर विवाह समारंभ संपला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—"राजा! या गोष्टीतल्या एक दोन गोष्टी मला नाही कळल्या कुवलयेश्वरीचा पराभव करून राजशेखर तृप्त झाला नाही. त्याने इतर राजकुमारांना खड्गयुद्धासाठी आव्हान कां केले आणि त्याचा पराभव करणाऱ्या तेजवर्माने स्वयंवराची माळ घालून घेण्यास कां नकार दिला? त्याने राजकन्येशी खड्ग-युद्ध कां केले? त्या युद्धात तो कसा काय हारला? राजशेखर, तेजवर्मा व राजकुमारीने परस्परांस खड्गयुद्धात जिंकले. मग त्यांच्यापैकी खरोखरी शूर व पराक्रमी कोण? या शंकांचे उत्तर माहीत असून समाधानकारक उत्तर तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीत आहेच, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

त्यावर विक्रमादित्य म्हणाला—"ही खड्गयुद्धे नकली वाटतात. राजशेखर सुंदर होता. म्हणून राजकुमारी त्याच्या हाती स्वच्छेने हारली: परंतु राजशेखर राजकन्येशी लग्नाला तयार नसावा. म्हणून दुसऱ्याच्या हाती आपण हारलो असे दाखवून आपली सुटका करून घेण्याच्या हेतूने त्याने इतरांना खड्ग युद्धास आव्हान केले असावे. एक दोघे पुढे आले. पण त्यांनी त्याला हारण्याची संधी दिली नाही. तेजवर्माने असावधपणे किंवा राजशेखरचा खरा हेतू न कळल्यामुळे राजशेखरचा पराभव केला. राजशेखर जाणूनबुजूनच त्याच्या हाती हारला. जिंकल्यानंतर तेजवर्माला कळले कीं आता राजकुमारी बरोबर त्याला विवाह करावा लागणार. त्याच्या मनात तिच्याशी विवाह करण्याची इच्छा नव्हती. म्हणून त्याला राजकुमारीशी खड्ग युद्ध करावे लागणार हे कळताच त्याने मूळ अटीची आठवण करून देऊन आपली सुटका करून घेण्याचा यत्न करून पाहिला. पण त्याला युद्ध करावेच लागले., तेव्हां तो हारला या सर्व प्रकरणात राजकुमारीचा अदूरदर्शीपणाच प्रत्ययास आला."

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व पुन्हां झाडावर जाऊन बसला. (कल्पित)

भिकाऱ्याचा खजिना

एकदा एक शेतकरी शेतात काम करीत असता दमून भागून घरी आला व देवाला नमस्कार करून त्याने देवाजवळ मागणे मागितले–"देवा! मला एक लहानसा खजिना दे!"

लगेच त्याच्यासमोर एक थैली येऊन पडली आणि एक आवाज ऐकू आला–"या थैलीत तुला एक सोन्याचे नाणे मिळेल. ते काढून घेतलेस की त्याच्या जागी दुसरे एक नाणे तुला मिळेल. अशातऱ्हेने तू जितक्यावेळा एकेक नाणे काढीत जाशील तितक्या वेळा तुला एकेक नवे नाणे मिळत जाईल. तुला ज्या वेळी पैशाची गरज उरणार नाही, किंवा तुझे मन भरेल तेव्हां ही पिशवी नदीत टाकून दे. पण एक गोष्ट लक्षात ठेव, तू ही थैली जो पर्यंत नदीत फेकून देणार नाहीस तोपर्यंत या थैलीतून मिळालेले धन तू खर्च करता कामा नये. पण जर तू या पिशवीतून मिळालेले धन खर्च करू लागलास तर सर्व धन नाहीसे होईल."

शेतकरी खूष झाला. रात्रभर थैलीतून सोन्याची नाणी काढीत राहिला. दुसऱ्या दिवशी त्याला घरात काही खायला नव्हते. थैली नदीत फेकून देईपर्यंत जवळचे खर्चून काही विकत घेणे पण त्याला शक्य नव्हते. त्याने विचार केला, आणखी एक रात्रभर जागून आणखी एक पोते भरून सोने जमवावे व नंतर थैली नदीत फेकावी. अशा प्रकारे कित्येक दिवस लोटले. सोन्याने पोती भरत गेली. शेतकरी रोज भिक्षा मागून आपले पोट भरत राहिला. शेवटी एका दिवशी तो मेला. शेजार पाजारच्या लोकांनी घरात येऊन पाहिले, घरात कित्येक पोती सोन्याच्या नाण्यांनी भरलेली होती. भिकाऱ्याचा तो खजिना पाहून सर्व चकित झाले.

खुळा ब्राह्मण

प्राचीन काळी काशी येथे एक गरीब ब्राह्मण रहात असे. त्याने चार पैसे जमा केले होते ते घेऊन परगावी जाऊन रहावे असे त्याने ठरविले. त्याने एक रेशमी कापडाचा तुकडा विकत घेतला व त्यात सर्व धन बांधून ठेवले. वाटखर्चासाठी आवश्यक तेवढेच पैसे कनवटीला ठेवले. वाटेत एक जंगल लागले. तो पैशाची पुरचुंडी या हातातून त्या हातात खेळवीत जाऊ लागला.

वाटेत त्याला काही प्रवासी यात्रेकरू भेटले. ते त्याला म्हणाले–"वेड्या ब्राह्मणा! पैशाच्या गाठोड्यांशी असा खेळ नकोस. या वाटेवर चोर व लुटेरे आहेत.

त्याने मनांत विचार केला, "मी तरी खुळा आहे का? मी ते असे उंच धरून ठेवीन मग ते चोरांच्या हाती कसे बरे लागेल?" असा विचार करून त्या खुळ्या ब्राह्मणाने एका काठीच्या टोकाला गाठोडे बांधून उंच धरून निघाला.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्या खुळ्या ब्राह्मणाला चार चोर भेटले. तो त्यांना म्हणाला–"काय हो! या रस्त्यावर चोर व भामटे आहेत म्हणे. सावध रहा, बरं का! मी पहा, चोरांच्या हाताला येणार नाही अशा तऱ्हेने पैशांचे गाठोडे काठीला बांधून ठेवले आहे."

खुळ्या ब्राह्मणाचे ते बोलणे ऐकून चोर खदखदां हसू लागले. एकाने ब्राह्मणाच्या मुस्कुटात मारली. "मेलो, मेलो!" म्हणून ब्राह्मण ओरडला. चोर ब्राह्मणाचे ते पैशाचे गाठोडे घेऊन पळून गेले.

"तरमग चोर हेच होते तर! हे खुळे माझा तो रेशमी कापडाचा तुकडा स्वस्तात कोठे तरी विकून टाकतील." असा विचार करून तो मोठ्याने ओरडून म्हणाला–"ए

चोरांनो तुम्ही पैसे चोरलेत ते चोरलत, पण तो रेशमी कापडाचा तुकडा मात्र मलाच विका बरं का? मी त्याची किंमत देईन."

चोरांना त्यावरून ब्राह्मणाकडे आणखी पैसे आहेत हे कळले. ते परतले व ब्राह्मणाने कोनवठीला खोचून ठेवलेले पैसे त्यांनी काढून घेतले.

ब्राह्मणाला वाईट वाटले. त्याने वर्ष-भरात जमा केलेली ठेव चोरांनी एका क्षणार्धात लुबाडून घेतली. त्याने विचार केला, पण तीच ठेव एका क्षणात चोरांनी मिळविली. तेव्हां चोरीचा धंदाच जास्त फायदेशीर आहे. असा विचार करून त्याने चोरांना पुन्हा बोलाविले व म्हणाला– "चोर मित्रहो! मला सुद्धा बरोबर घेऊन चला."

चोरांनी त्याला होकार दिला. सर्व मिळून एका गांवी गेले. चोरांनी मातीच्या भिंतीच्या एका घराला भोक पाडले आणि प्रथम ब्राह्मणाला आत पाठविले.

ते एका म्हाताऱ्या ब्राह्मण बाईचे घर होते. सरस्वती पूजनाचा तो दिवस होता. म्हातारी वडे तळायला बसली होती. तिच्या छातीत दुखू लागले म्हणून शेजारच्या खोलीत जाऊन जरा आडवी झाली व जागच्या जागी गार झाली.

ब्राह्मणाला वड्यांचा खमंग वास आला. त्याला भूक पण लागली होती. चोर बाहेर वाट पहात आहेत ही गोष्ट तो पार विसरून गेला. स्नान संध्यादी आटोपून म्हातारी मरून पडली होती तेथे गेला ती झोपत असावी असे समजून म्हणाला– "आजी! मला जेवायला वाढता का?"

म्हातारी हलली डुलली देखील नाहीं. म्हातारीच्या अंगाला हात लावून तिला जागे करणे अशिष्टपणा होईल असे समजून तो सैंपाकघरात गेला व कढईतले थोडे तेल पळीत घेऊन आला व म्हातारीच्या हातावर चार थेंब पाडले. तरी देखील म्हातारी हलली नाही. त्याने म्हातारीला हाताने हळूच जागे करण्याचा प्रयत्न केला. म्हातारीचे डोळे उघडे होते. पण ती मेलेली होती.

ब्राह्मणाच्या ते लक्षात आले. तो घाबरून मोठ्याने ओरडला. आणि खांबा-वर चढून खांब घट्ट धरून बसून राहला. चोरांनी ब्राह्मणाच्या ओरडण्याचा आवाज ऐकला व तो त्यांना बोलावण्यासाठी ओरडत असावा असे समजून ते घरात गेले. शेजारच्या लोकांनी पण त्याचा आवाज ऐकला व ते म्हातारीच्या घरात धावत आले. चोर खाटेखाली लपून बसले.

म्हातारी मेली असल्याचे शेजाऱ्यांनी ओळखले. एक जण म्हणाला–"म्हातारी एकाएकी मेली कशी?" दुसरा म्हणाला– "अहो आजारी पडली असती तर सर-स्वतीच्या पुजेसाठी एवढे वडे कसे केले असते? कशी मेली हे त्यालाच माहीत!" असे म्हणून त्याने देवाकडे म्हणून वर हात केला.

"बरोबर आहे तुमचे म्हणणे ते सर्व त्यालाच माहीत!" सर्व होकार देत म्हणाले. ते ऐकून ब्राह्मण–"म्हणजे मी तिला ठार केले? मला काही एक माहीत नाही, मी खरे सांगतो. पाहिजे तर खाटेखाली चोर लपून बसले आहेत त्यांना विचारून पहा." स्वतःचे देहभान विसरून खांबाला धरून बसलेला ब्राह्मण म्हणाला.

चारही चोरांना शेजाऱ्यांनी पकडले. गावातल्या न्यायाधिशाने ब्राह्मणाची साक्ष ऐकून घेऊन चोरांजवळचे पैसे त्याला परत दिले. गावातल्या वैद्यांनी नाडी परीक्षा करून म्हातारी उतारवयामुळे हृदय विकाराने मरण पावल्याचे सांगितले. म्हणाला–"देवी होती, या शुभदिनी तिला मरण आले.

ससाणा [illegible] गरुड

एका जमिनदाराच्या घरी खंड द्यायला एका खेडूत आला. त्या जमिनदाराने त्याला विचारले–"एक ससाण्याचे पिल्लू पाळावे, म्हणतो. तुझ्या गावात ससाणे आहेत का ?"

"कां नाही, आमच्या घराच्या मागे एका टेकडीवर ससाण्याचे घरटे आहे. त्यात पिल्ले पण आहेत." तो खेडवळ मनुष्य म्हणाला.

"बरे तर, मी येईन तेव्हां ससाण्याचे पिल्लू घेऊन येईन." जमिनदार म्हणाला.

त्या खेडवळ माणसाने आपल्या गावी जाऊन जमिनदाराशी त्याचे जे बोलणे झाले होते ते सांगितले. ते ऐकून सर्व चकित होऊन म्हणाले–"जमिनदार साहेब आले तर त्यांच्या उतरण्याची खाण्यापिण्याची व्यवस्था कशी काय करायची बुवा ? त्यांचा खर्च आपल्याला कसा काय झेपेल ? तू नसती ब्याद घेऊन आला आहेस."

बिचारा तो खेडवळ मनुष्य काळजीत पडला. काही तरी उपाय करून जमिनदार न येईल असा काही तरी उपाय योजला पाहिजे, असा त्याने विचार केला. म्हणून दोन तीन आठवड्यांनी तो पुन्हां जमिनदाराकडे गेला. पोचतांच जमिनदाराने विचारले–"कायरे ! ससाण्याची पिल्ले आता खूप मोठी झाली असतील नाही ?"

"मोठी होऊ लागली आहेत. आतांपासूनच ती "कुऽऽण्ण" "कुऽऽण्ण" अशी ओरडू पण लागली आहेत." तो खेडवळ मनुष्य म्हणाला.

"ती ससाण्याची पिल्ले नव्हेत. गरुड आहेत. मला नकोत ते." जमिनदार म्हणाला.

काय शिक्षा?

आजोबांकडे फिर्याद गेली की छोटूने आईला डोक्यात काहीतरी मारले. आजोबांनी छोटूला विचारले–"होय का रे? तू आईला मारलेस? कां रे मारलेस?"

"मी आईला पेपरमिट विकत घ्यायला दहा पैसे दे म्हणालो, आईने दिले नाहीत आजोबा!" छोटूने ओकसा बोक्शी रडत उत्तर दिले.

"हात्तिच्या! एवढेच? हे घे दहा पैसे आणि वर पांच पैसे पण?" असे म्हणत आजोबांनी कनवटीला ठेवलेले पांचचे एक व दहा पैशाचे एक नाणे काढून छोटूला दिले.

बाकी मुलांना आश्चर्य वाटले. त्यांनी आजोबांना विचारले–"काय हो आजोबा! त्याने आईला मारले, त्याला शिक्षा झाली पाहिजे, उलट त्याला पैसे कां दिलेत?"

"अरे तुम्ही एका सुलतानाची गोष्ट नाही का ऐकलीत?" आजोबांनी तपकिरीची डबी काढीत विचारले.

"नाही ऐकली ती गोष्ट! सांगा ती गोष्ट, सांगा ती गोष्ट!" मुले छोटूला शिक्षा देण्याची गोष्ट विसरले आणि गोष्ट सांगायला आग्रह करू लागले. आजोबांनी तपकीर दोन्ही नाकपुड्यात कोंबून झाल्यावर गोष्ट सांगायला सुरवात केली–

एका गावी एका सुलतानाचे राज्य होते. त्या सुलतानाच्या वाड्याभोवती एक मोठे उद्यान होते. त्यात निरनिराळ्या प्रकारची आंब्याची कलमें होती. एक जहांगीर नावाच्या जातीचा आंबा होता. सुलतान आपल्या वजिरांबरोबर रोज सायंकाळी त्या उद्यानात फिरायला जात असे व राज्य-कारभाराच्या किंवा इतर गोष्टी बोलत असे. हा त्याचा नित्य कार्यक्रम असे.

श्री. का. रा. देसाई

त्या गावात एक भिकारी रहात असे. तो साऱ्या शहरात हिंडून फिरून भीक मागत असे. त्यावरच त्याचा उदरनिर्वाह पण चाले. उन्हाळ्याचे दिवस होते. एकदा दिवसभर हिंडून आला तरी त्या भिकाऱ्याला काही भीक मिळाली नाहीं. भुकेने जीव कासावीस होऊ लागला. म्हणून संध्याकाळी तो त्या सुलतानाच्या बगिच्यात शिरला. बागेत पुष्कळ आंबे लागले होते. उन्हाळ्यातच आंबे खायला मिळतात. आंबे पाहून भिकाऱ्याची भूक जास्तच वाढली. एक आंब्यांचा घोस एका जागी त्याला दिसला. त्याने एक दगड उचलून त्याला मारला. दोन आंबे खाली पडले. सुदैवाने दोन्ही पिकलेले होते. तो घाई घाईने आंबे खाऊ लागला.

परंतु गोष्ट येथवरच राहली नाही. त्याने जो दगड आंब्याला मारला होता तो दगड सुलतान जेथे बसला होता तेथें पडला आणि सुलतानाच्या डोक्याला लागला. भली मोठी जखम पडली.

सुलतान रागाने ओरडला–"कोण आहे तो चोर! पकडा त्याला आणि ओढून आणा माझ्या समोर!" सुलतानाचे शिपाई चोराला धरून आणायला धावले.

शिपायांना एक भिकारी आंबा खात असलेला दिसला. त्याने दगड मारला

असावा असे त्यांना वाटले. त्यांनी त्याला धरून आणले आणि सुलतानासमोर हजर केले.

"काय रे दुष्टा! तूच मारलास नाही का दगड मला?" असे म्हणत सुलतानाने भिकाऱ्याला दगड दाखविला.

"होय मालक! मीच तो दगड मारला." थरथर कापत भिकारी म्हणाला.

"कां मारलास?" सुलतानाने भिकाऱ्याला विचारले.

"मालक! मला भूक लागली होती. दिवसभर काही खायला मिळाले नव्हते. मी बागेत शिरलो. समोर आंबे दिसले. म्हणून दगड उचलून मारला. दोन आंबे खाली पडले. मी आंबे खाऊन आपली भूक भागविली." भिकारी खरे बोलला.

सुलतान काही वेळ विचार करीत राहला. नंतर आपल्या खजिनदाराकडे वळून म्हणाला–"या भिकाऱ्याला दर महिन्याच्या पहिल्या तारखेला दहा दिनार देत जा, हा जिवंत असे पर्यंत."

सर्व वजीर चकित होऊन सुलतानाकडे पाहू लागले. सर्व एकदम म्हणाले–"जहांपनाह! या दुष्टाने आपल्याला दगड मारला. याला शिक्षा देण्याऐवजी इनाम?"

"तुमच्या डोक्यात नुसते बटाटे भरले आहेत, बटाटे! आंब्याचे झाड मोठे की मी मोठा?" सुलतानाने विचारले.

"हा काय प्रश्न झाला बादशाह? आपण कोठे आणि हे आंब्याचे झाड कोठे? दोन्हींची बरोबरी कशी?" वजीर म्हणाले.

"दगड फेकल्यावर या झाडाने त्याची भूक मिटविली. त्याची भूक कायमची मिटविण्याची जबाबदारी व अक्कल मला हवी की नको? हाच दगड मला सुद्धा लागला नाही का?" सुलतान म्हणाला.

सुलतानाच्या त्या विवेकबुद्धीबद्दल वजीर चकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागले.

राजासमोर प्रश्न

एका गावी एक राजा राज्य करीत असे. त्याला समजूत किंवा अक्कल थोडी देखील नव्हती. एके दिवशी एक ब्राह्मण राजवाड्यात पुराण वाचीत होता. ब्राह्मणाने यमलोकाचे वर्णन सांगताना केलेल्या पापकर्माची शिक्षा कशी भोगावी लागते याचे वर्णन केले. जो पाप करतो त्याला कर्माचे फळ भोगावे लागते, असे पुराणिकाने सांगितले.

पुराण वाचन संपल्यावर राजाने पुराणिक बुवांना विचारले–"काय हो पुराणिक बुवा, तुम्हांला स्वर्गाची व नरकाची चांगली माहिती आहे, असे दिसते. पण मला एक शंका आहे. त्या शंकेचे समाधान करावे. आपल्या डोक्यावर आकाश आहे व खाली जमीन आहे. या भूलोकात निरनिराळ्या जातींचे प्राणी आहेत. त्यांच्या पैकी काही स्वर्गात जातात तर काही नरकात, तर ते कां? असे कां होते हे नीट समजावून सांगावे."

तो प्रश्न ऐकून पुराणिकबुवा चकित झाले. उत्तर न दिले तर राजा रागवेल व काय वाटेल ते करील अशी भीती पण त्यांना वाटली. म्हणून पुराणिक बुवा म्हणाले–"महाराज! आपण विचारलेला प्रश्न सामान्य नाही. शास्त्रग्रन्थ चाळून पहावे लागतील. म्हणून मला थोडा अवधी द्यावा." असे सांगून पुराणिक बुवा निघून गेले.

दुसऱ्या दिवशी राजाला पुराणिक बुवा पळून गेल्याचे कळले. आपल्या प्रश्नाचे उत्तर देता आले नाही म्हणूनच स्वारी पळून गेली आहे. तेव्हां राजाला वाटू लागले की आपण विचारलेला प्रश्न महत्वाचा आहे. नाहीतर इतका मोठा विद्वान पंडित त्याचे उत्तर कां देऊ शकला नाही? तो विचार मनात आल्यावर राजा जो भेटेल त्याला तोच प्रश्न विचारू लागला.

राज्यात चहूकडे राजाच्या त्या प्रश्नाची चर्चा सुरू झाली. पुराणिक बुवाना एक मुलगा होता. उनाड आणि उडाणटप्पू होता. तो नेहमी आईला येऊन त्रास देई. एकदा त्याची आई गहू दळायला बसली असता तो आईला त्रास देऊ लागला.

आई त्याला रागाने म्हणाली–"राजा-समोरचा प्रश्न तू सोडवू शकला असतास तर किती बरे झाले असते?"

"राजाच्या समोर कसला आला आहे प्रश्न! कोणता प्रश्न आहे तो!" मुलाने आईला विचारले आणि तो सुद्धा आई बरोबर दळायला बसला.

"आपल्याला वर आकाश दिसते आहे व या पृथ्वीवर कोट्यावधी प्राणी आहेत. यांच्या पैकी काही स्वर्गात जातात व बाकी नरकात जातात. तर ते कां व कसे? हाच प्रश्न राजासमोर आहे." असे सांगत असता त्या मुलाच्या आईने खुंट्यासकट जात्याची तळी उचलून एकदां पाहिली. ते मुलाने पाहिले. त्याला जात्याच्या आत पिठाबरोबर काही दाणे जसेच्या तसे व काही फुटलेले दिसले. ते पाहून त्याला काही तरी सुचल्या-

सारखे झाले. तो सरळ राजवाड्यात गेला आणि द्वारपालकाला म्हणाला– "राजाचे दर्शन आतांच्या आतांच करावयाचे आहे."

त्या मुलाचा वेष पाहून द्वारपालक म्हणाले–"महाराज तुझ्यासारख्यांना भेट-तील असे वाटते होय तुला? जा जा!"

"मी राजाचा प्रश्न सोडविण्यासाठी आलो आहे. ही गोष्ट राजाला जाऊन सांग" ब्राह्मणाच्या मुलाने सांगितले.

राजाला जेव्हां तो निरोप कळला तेव्हां मुलाला राजवाड्यात जाण्याची परवानगी मिळाली. परंतु त्या मुलाकडे पाहून तो

सौ. सरलाबाई तांबे

मुलगा आपल्या प्रश्नाचे उत्तर कसे काय देणार याविषयीं राजाला शंका वाटली.

"माझ्या प्रश्नाचे उत्तर देण्यापूर्वी हे सांग, तुला माझ्या प्रश्न कळला का?" राजाने त्या मुलाला विचारले.

"मी तोंडी उत्तर देणार नाही. प्रत्यक्ष कृतीने उत्तर देईन." ब्राह्मणाचा मुलगा म्हणाला.

राजाने लगेच दरबार बोलाविला. दरबारात मुलाला बोलावण्यात आले व त्याला प्रश्नाचे उत्तर दे म्हणून सांगण्यात आले.

मुलाने सांगतल्यावरून जाते व गहू मागविण्यात आले. ब्राह्मणाच्या मुलाने मूठभर गहू जात्यात घातले व दळू लागला. म्हणाला–"महाराज! हे पहा, जात्याची फिरणारी तळी हे आकाश आहे. खालची न फिरणारी तळी जमीन म्हणजे पृथ्वी आहे. यात घातलेले गहू, म्हणजे पृथ्वीवरचे प्राणी. जात्यात गहू ओतणारा तो देव, हाताची पाच बोटे म्हणजे यमदूत. जात्याचा खुंटा म्हणजे यम. ते पापी माणसाला अशा तऱ्हेने कष्ट देतात. म्हणजे नरकवास हा असा असतो. पण काही दाणे जसेच्या तसे आहेत. हे यमाच्या कचाट्यांतून वांचलेले प्राणी आहेत. ते स्वर्गसुख भोगत आहेत."

राजाला फार आनंद झाला. त्याने विचारले–"तू मोठा ज्ञानी दिसतोस की रे! बोल, कोणाचा मुलगा आहेस तू?"

"महाराज, आपल्या वाड्यात पुराण प्रवचनाला पुराणिक बुवा येतात ना? त्यांचा मुलगा मी." ब्राह्मणाचा मुलगा म्हणाला.

"तू तर आपल्या बापापेक्षां मोठा विद्वान व ज्ञानी दिसतोस की रे!" असे म्हणत राजाने त्याला एक काश्मीरी शाल बक्षिस देऊन त्याचा सत्कार केला. त्या दिवसापासून तो मुलगा एक हुशार नागरिक म्हणून गणला जाऊ लागला.

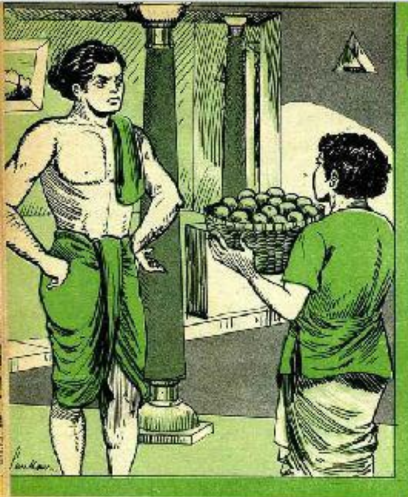
दोघे मित्र

रंगपूर संस्थानात रामू व सोमू नावाचे दोन शेतकरी रहात असत. दोघांची घरे शेजारी शेजारीच होती. दोघांची परस्परांशी फार मैत्री पण होती, जणुकाही सख्खे भाऊच.

रामूने आपल्या घराच्या परसात एक बाग केली. सोमूने भाजीपाला लावला. दोघे शेतकीच्या कामांत हुशार होते. दोघांनी पुष्कळ पैसे व नावलौकिक मिळविला.

एकदां सोमू आपल्या मुलीला भेटण्यासाठी तिच्या सासरी निघाला तेव्हां रामूला पण बरोबर बोलावून घेऊन गेला. दोघे तेथे दोन दिवस राहाले. वाटेत एका गावी आठवड्याचा बाजार लागला होता. दोघांनी थोडे फार सामान विकत घेतले. एका जागी फळझाडे विकायला ठेवली होती. त्यांत लिंबाची दोन झाडे होती. रामूने एक झाड विकत घेतले. दुसरे झाड सोमूने विकत घेतले. सोमूने दुसरे झाड विकत घेतले ती गोष्ट रामूला आवडली नाही. कारण दोघांचे असे ठरले होते की रामूने फळझाडे लावायची व सोमूने भाजीपाला. दोघांची परस्परांशी स्पर्धा वाढायला कारण उरणार नाही, हा हेतु होता. परंतु सोमूने रामूसारखेच लिंबाचे झाड विकत घेतले. रामूला ती गोष्ट आवडली नव्हती तरी उघड तो काहीच बोलला नाही. दोघे परस्परांशी जणुंकाही विशेष काही घडले नाही अशातऱ्हेने परस्परांशी गप्पा मारीत आपल्या गावी परतले.

काही वर्षे लोटली. रामू लिंबाच्या झाडाची गोष्ट पार विसरून गेला. रामूने जे झाड लावले होते त्याला फुले पुष्कळ येत, फळे मुळीच येत नसत. म्हणून त्याला वाटले आपल्या झाडाला फळे लागत नाहीत तर सोमूच्या झाडाला तरी काय लागणार?

पण एकदा सोमूच्या मुलाने टोपलीभर लिंबे आणून रामूच्या घरी दिली आणि म्हणाला— "बाबांनी ही देऊन यायला सांगितले."

"अरे कुठली रे ही लिंबं एवढी?" रामूने त्याला विचारले.

"कां, आमच्या झाडाची!" सोमूचा मुलगा म्हणाला.

रामूला ते ऐकून सोमूचा हेवा वाटू लागला. त्याने आपल्या झाडाच्या चारी बाजूला खोल खणून खत घातले. दोन दिवसांनी झाड पार वाळून गेले.

रामूच्या मनात डोंब उभा राहला. सोमूचे सर्वस्व नष्ट करण्याचे त्याने मनाशी ठरविले. परंतु ते कसे करायचे हे त्याला कळेना. कारण त्याला कारण आपण आहो हे कोणाला कळता कामा नये.

लवकरच रामूला तशी संधी मिळाली. एकदा राजकन्या आजारी पडली. तिच्या आजाराचे निदान होऊ शकले नाही. वैद्यांनी पुष्कळ औषध पाणी केले. रामूचा मामा राजाच्या पदरी नोकरीला होता. म्हणून तो एकदा आपल्या मामाच्या बरोबर दरबारात गेला. राजाला अभिवादन करून म्हणाला— "महाराज, राजकन्येचा आजार बरा व्हायला मी एक औषध सांगतो. आपल्याला हरकत नसेल तर प्रयोग करून पहावा."

राजाने होकार दिला.

"माझ्या शेजारी सोमू नावाचा एक शेतकरी राहतो. त्याच्या बागेत लिंबाचे एक विचित्र झाड आहे. त्या झाडाची फळे मोठी आहेत. त्यात रक्तवर्धक धातूदेखील आहे. त्या झाडाच्या मुळांचा रस काढून तो राजकन्येला पाजल्यास नक्कीच आजार बरा होईल." रामू म्हणाला.

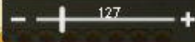
"अरे लिंबाच्या रसात रक्तवर्धक धातू कोठून असणार? मी स्वतः त्याची परीक्षा करून पाहल्याशिवाय ते मला पटणार नाही राजा म्हणाला."

रामू लगेच सोमूच्या घरी गेला. त्याच्याकडून एक लिंब मागून घेऊन आला आणि एक चाकू घेऊन राजाच्या दरबारात आला. ते फळ पाहून चकित होऊन राजा म्हणाला—"हे फळ विचित्र दिसते बुवा!"

"याचा रस तर पहा." असे म्हणत रामूने चाकू घेऊन ते लिंब कापले. त्या लिंबातून रक्तासारखा तांबडा रस बाहेर आला. रामू म्हणाला ते राजाला खरे वाटले. त्याने आपल्या शिपायांना सोमूच्या घरी जाऊन त्याच्या परसातले लिंबाचे झाड उपटून आणायला सांगितले. सोमूने अनेक प्रकारे विनवण्या केल्या तरी त्याची पर्वा न करता राजाचे शिपाई ते झाड उपटून घेऊन गेले. लिंबाच्या झाडाची मुळे काढून राजाने त्याचा रस काढविला व तो राजकन्येला प्यायला दिला. परंतु तिचा आजार कमी झाला नाही.

रामूला तरी ती चांगली बरी होईल असे कोठे वाटले होते. त्याचा हेतु दुसराच होता. तो साध्य झाला, सोमूचे लिंबाचे झाड समूळ नष्ट झाले. त्याच्या मनाचें समाधान व्हायला तेवढे पुरे होते. राजाने त्याला विचारले—"काय रे तुझे हे औषध पण निरुपयोगी झाले." तेव्हां तो उडवा-उडवीचे उत्तर देत म्हणाला—"महाराज!

औषधाला एका आठवड्याने नक्कीच गुण पडेल." पण एक आठवडा होऊन गेला तरी गुण पडला नाही, उलट आजार वाढला.

राजाने रागाने रामूला कैद करवून तुरुंगात टाकले.

सोमूला, रामूने हे सर्व कां केले असावे, हे कळायला वेळ लागला नाही. रामूने अविचाराने जी गोष्ट केली होती त्याचा परिणाम काय होईल ह्याची त्याला कल्पना नव्हती. असा विचार केल्यावर सोमूला रामूची कीव आली. सोमूच्या बापाला औषधी वनस्पतींची चांगली माहिती होती. त्याने एका साधूकडून वैद्यकशास्त्राचा अभ्यास केला होता. त्या साधूकडून राजकन्येचा इलाज करवून तिला वांचविता आले तर रामूवरचा राजाचा कोप दूर करून त्याला सोडविता येणे शक्य आहे. असा विचार करून सोमू त्या साधूच्या शोधार्थ निघाला. त्याला भेटून, राजकुमारीच्या आजाराची सर्व लक्षणे सांगून व त्याची कृपा संपादन करून घेऊन सोमू, त्या साधूने दिलेले औषध घेऊन आला आणि ते औषध राजकन्येला दिले. ते औषध घेतल्यावर राजकन्या चांगली बरी झाली.

राजाला परमानंद झाला. तो सोमूला म्हणाला—"तू माझ्या मुलीला वांचविले

आहेस. या ऋणातून उतराई होणे कठीण. तरी तुला काय हवे ते मागून घे!"

"महाराज! राजकन्या आजारातून बऱ्या झाल्या, त्याला मी कारण मात्र झालो. ही सर्व त्या साधूची कृपा आहे. आतां आपण मागायलाच आज्ञा केलीत म्हणून मागतो. रामूला तुरुंगातून सोडून द्यावे. त्याने द्रोहबुद्धीने राजकुमारीच्या विरुद्ध काही केले नाही. मी शपथ घेऊन ही गोष्ट सांगत आहे." सोमू म्हणाला.

राजाने रामूला तुरुंगातून मुक्त केले. सोमूने राजाजवळ त्याला तुरुंगातून सोडण्यासाठी विनंती केली होती व म्हणून आपल्याला सुटका मिळाली. हे जेव्हां रामूला कळले तेव्हां त्याला आपल्या चूकीबद्दल फार पश्चात्ताप वाटला. तो सोमूला भेटला आणि ओक्साबोक्शी रडू लागला. तेव्हां सोमू त्याला म्हणाला—"झाले गेले होऊन गेले. ते सर्व आठवून मनाला दु:खी करून घेऊ नकोस. काय वाटेल ते झाले तरी आपण दोघे मित्रच आहो. आपण परस्परांना मदत केली पाहिजे. पण मला हे सांग लिंबाचा रस रक्तासारखा लालभडक कसा काय झाला. त्याचे गुपित मला सांग."

"चाकूला मी तांबड्या जवाकुसुमाच्या पाकळ्या प्रत्येकी दहा दहा वेळा घासल्या. जवा पुष्पाच्या रसाने भिजलेल्या चाकूचे पाते लागताच लिंबाचा रस लाल भडक झाला. मी ही गोष्ट एका जादुगाराकडून फार पूर्वी शिकून घेतली होती. आता मला कळले की अशी विद्या शिकून घेतल्याने कधी कधी तिचा उपयोग होतो. परंतु मी उपयोग केला तो मात्र स्वत:च्या दुष्टपणाने दुसऱ्याचे नुकसान करण्यासाठी. त्याची फळे पण मला भोगावी लागली.

त्यानंतर रामू व सोमूची मैत्री पहिल्यासारखीच दाट झाली व ते परस्परांना मदत करू लागले.

आणखी एक जाड पाय

एका गावी एक जमिनदार रहात असे. त्याच्या घरी लग्न होते. त्याने शिप्याला बोलावून लग्नासाठी जरूर असलेले कपडे शिवायला टाकले. शिप्याने कपडे शिवून आणले व सर्व लोक कपडे अंगात घालून पाहू लागले. तो शिपी खाली बसला. तो एक पाय मोडून खाली बसला व दुसरा पाय सरळ पुढे पसरून ठेवला. त्याला हत्तीरोग होता.

जमिनदाराने चकित होऊन त्याचा विचारले–"काय रे, तुझा हा पाय इतका जाड कसा काय?" शिपी म्हणाला–"जमिनदार साहेब! याच्याहून मोठा पाय आत आहे."

जमिनदाराला पण हत्तीरोग होता. त्याला वाटले की शिप्याने कदाचित आपलाच पाय पाहून तसे म्हटले असेल. म्हणून रागाने तो म्हणाला–"याच्याहून जाड पाय शक्यच नाही. शंभर रुपयांची पैज. दाखव."

शिपी म्हणाला–"कबूल आहे मी पैजेला. माझा दुसरा पाय पहा." असे सांगून त्याने अंगाखाली मोडून ठेवलेला पाय दाखविला. तो पाय खूपच जाड होता.

जमिनदाराने मुकाट्याने शंभर रुपये काढून दिले.

मासळी चोर

कोळ्यांच्या एका वस्तीत शिवू व पारू नावाचे नवराबायको रहात असत. शिवू शंकरासारखा भोळा सांब होता, आणि पारू पार्वतीसारखी सुगृहिणी होती. संसाराचे गाडे आपल्या हुशारीने ती पुढे ढकलून नेत होती. शिवू मासे धरायला समुद्रात दूर जात असे. शिवू जे मासे धरून आणी ते विकून पारू घरातला सर्व खर्च भागवून घेई.

एकदा शिवूला मासळीची रसदार भाजी करून खावीसे वाटले. त्याने जेवढे मासे आणले होते तेवढे त्याने बायकोला नेऊन दिले आणि म्हणाला–"आज मासे विकायला बाजारात नेऊ नकोस. आज माशाची मसाले घालून छान भाजी कर."

"बरे तर, जाऊन हे मासे छान धूऊन आणा, वास जाईपर्यंत." पारू नवऱ्याला म्हणाली.

शिवूला आनंद वाटला, तो सर्व मासे तलावावर धुण्यासाठी घेऊन गेला. तेथे त्याला रघू भेटला. त्याने विचारले–"अरे, शिवू दादा! हे काय करता?"

"कारभारणीने हे मासे धुऊन आणायला पाठवले आहे मला. वास येतो आहे ना. आज माशांची मसालेदार भाजी होणार आहे." शिवू म्हणाला.

"अरे खुळ्या! धुतल्याने का मासळीचा वास जातो? पहा हे, माझ्याकडे सुके चार मासे आहेत. तू आपल्याजवळची मासळी देऊन पाहिजे तर हे घेऊन जा आणि छान भाजी करून खा." रघू म्हणाला.

रघूने आपल्याजवळचे सुके मासे देऊन शिवूजवळची मासळी घेतली आणि तेथून पाय काढला. खरी गोष्ट अशी होती की त्याच दिवशी एक मचवा त्या गावी व्यापारासाठी आला होता. त्यातले सुके

श्री. मा. मो. सोनार

मासे रघूने चोरून आणले होते. चोरीचा माल पकडला गेला तर आपण पकडले जाऊ, म्हणून त्याने भोळ्या भाबड्या शिवूच्या गळ्यात सुके मासे बांधले व त्याच्याजवळची ताजी मासळी घेऊन पळून गेला होता. रघू ती सुकी मासळी घेऊन जाऊन बायकोला देत म्हणाला–"आता लवकर भाजी होऊ दे. भूक लागली आहे."

"अरे, ही तर सुकी मासळी आहे. आपली ताजी मासळी कोठे गेली?" पारूने विचारले. शिवूने घडलेली गोष्ट जशीच्या तशी सांगितली.

आपल्या नवऱ्याच्या भोळ्या स्वभावाची पारूला माहिती होतीच. तिला वाईट वाटले. ती म्हणाली–"हा, एक मासा भाजीसाठी घरात ठेवते बाकी विकून या बाजारात."

शिवूला बाजारात पाठवून पारूने तो सुका मासा चिरून पाहिला तर त्याच्या पोटातून एक हिरा निघाला.

मासळी घेऊन येणारे व्यापारी हिऱ्याचा व्यापार करीत. चोरांना कळू नये म्हणून त्यांनी माशांच्या पोटांत हिरे ठेवले होते. त्यांनी मासे मोजून पाहिले तेव्हां त्यांत चार मासे कमी निघाले. त्यांनी राजाकडे फिर्याद केली की चार मासे चोरीला गेले आहेत व प्रत्येकात एकेक हिरा होता.

राजाने शिपायांना पाठवून ज्यांच्याकडे सुकी मासळी सापडेल त्यांना धरून आणायला सांगितले. शिपायांनी शिवूला मासळी बाजारात पकडले व राजासमोर हजर केले. व्यापाऱ्याने आपली सुकी मासळी ओळखली व म्हणाला–"हीच ती मासळी. पहा, त्यांचे पोट चिरून, आत हिरे सापडतील!"

तिन्ही माशांच्या पोटातून खरोखरच एकेक हिरा निघाला.

"एक मासा आणखी चोरीला गेला आहे." व्यापारी म्हणाला.

"हे मासे तूच चोरलेस ना मचव्यातून?" राजाने शिवूला विचारले.

"मला नाही माहीत कोणाचा मचवा. रघूने माझ्याजवळून ताजी मासळी देऊन ही सुकी मासळी मला दिली. मी एक मासा बायकोजवळ भाजी करायला सांगून घरात ठेवला व हे तीन मासे विकायला बाजारात घेऊन आलो. मला तेथे शिपायांनी धरले." शिवू म्हणाला. राजाच्या शिपायांनी शिवूच्या घरी जाऊन माशाच्या पोटातून निघालेला हिरा मागून आणला. तेव्हां मासा शिजत असलेला त्यांनी पाहिला.

राजाने रघूला धरून घेऊन यायला शिपायांना पाठविले. शिपायांनी त्याला धरून आणल्यावर राजाने रघूला विचारले–"काय रे तूच ही सुकी मासळी शिवूला दिलीस ना?"

रघू घाबऱ्या घाबऱ्या उत्तरला–"नाही सरकार! मला काही नाही माहीत या सुक्या मासळीविषयी!"

"या मासळीच्या पोटातून हिरे निघाले. शिवूने सांगितले की तुझ्याकडून त्याने हे मासे घेतले होते. मग हे हिरे पण तुझे नाहीत म्हणतोस. तर मग शिवूला देऊन टाकतो." राजा म्हणाला.

लगेच लोभाला बळी जाऊन रघू म्हणाला–"होय महाराज! मीच ही सुकी मासळी शिवूला दिली होती. त्यातले हिरे मलाच मिळाले पाहिजेत."

रघूच चोर असल्याचे सिद्ध झाले. त्याला योग्य शिक्षा देऊन राजाने हिरे व्यापाऱ्याला दिले. व्यापाऱ्याने रघूला बक्षिस म्हणून एका हिऱ्याची किंमत दिली. पैसे घेऊन शिवू घरी आला व आनंदाने नवरा बायको त्या दिवशी जेवली.

शेरास सव्वा शेर

एका गांवी एक श्रीमंत पहेलवान रहात असे. त्या गावी त्याच्याहून बलवान कोणी दुसरा नव्हता. तो एकदां शंभर रुपये घेऊन घोड्यावर बसून गाव गाव आपल्याहून बलवान कोणी आहे का याचा शोध काढीत हिंडू लागला. प्रत्येक गावी जाऊन कोणी पहेलवान आहे का त्यांच्या गावात असे तो विचारी.

शेवटी एका गावचे लोक म्हणाले–"होय, आमच्या गावी हनुमान नावाचा एक महाबली लोहार आहे."

तो श्रीमंत घोड्यावर बसून सरळ त्या लोहाराच्या दुकानाकडे गेला. लोहाराला पाहून तो श्रीमंत मनुष्य त्याला म्हणाला–"चिरूट सुलगवायला एक निखारा दे रे इकडे!"

लोहाराने बसल्याबसल्याच चिमट्याने एक निखारा उचलून श्रीमंताकडे तो केला. श्रीमंत पहेलवानाने निखाऱ्याने चिरूट सुलगावून चिमटा परत देत विचारले–"काय रे माझ्या घोड्याला नाल करून देतोस का?"

"करून तयार ठेवले आहेत. घ्या ना!" असे म्हणत लोहाराने एक नाल काढून श्रीमंत माणसाला दाखविला. त्या श्रीमंत माणसाने तो लगेच तोडून दाखविला व म्हणाला–"हा तुटला, दुसरा दे." त्याने दुसरा नाल पण तोडला व तिसरा हातात घेऊन हनुमान लोहाराच्या हातावर एक रुपया ठेवला. हनुमानने तो लगेच तोडून दाखविला व म्हणाला–"अरे, हा तुटला की. दुसरा द्या." त्या श्रीमंताने दुसरा रुपया दिला. हनुमानने तो देखील तोडला.

"तू आहेस खरा पहेलवान. ही घे थैली." असे सांगून त्या श्रीमंताने रुपयाची थैली हनुमानाला दिली आणि तेथून निघून गेला.

खोड मोडली

अरबस्तानातील एका लहानग्या गावी गुलबीबी नावाची एक गरीब बाई रहात असे. तिचा नवरा उंटाची राखण करीत असे. गुलबीबी एका श्रीमंत व्यापाऱ्याच्या घरी काम करीत असे. नवराबायको एका झोपडीत रहात असत. झोपडीला मातीच्या भिंती होत्या.

गुलबीबी ज्या व्यापाऱ्याच्या घरी काम करीत असे त्या व्यापाऱ्याची बायको नवऱ्याची नजर चुकवून घरातल्या वस्तु एकेक करून विकून पैसे जमा करून ठेवीत असे. महिन्याच्या शेवटी गुलबीबीला पगार द्यायच्या वेळी ती घरातली अमकी अमकी वस्तु हरवली म्हणून तक्रार करून गुलबीबीच्या पगारातून त्या वस्तूची किंमत कापून घेई. गुलबीबी नाइलाजाने पदरात जितका पगार मिळे तेवढा घेऊन घरी येई.

एकदा रात्री मुसळधार पाऊस पडला. पावसामुळे मातीची भिंत एका बाजूला पडली म्हणून उजाडल्यावर दोघे भिंत बांधायाला म्हणून तेथे आली. तेव्हां त्यांना भिंतीत एक चांदीचा तांब्या सांपडला. तांब्याचे तोंड डाग लावून बंद केलेले होते. झांकण काढून पाहिले तर तांब्यात सुवर्णमुद्रा होत्या. आता पुढील आयुष्य सुखाने जाईल या आनंदात दोघं होती. गुलबीबीचा नवरा दोन सोन्याची नाणी घेऊन जरूरी सामान विकत घ्यायला बाजारात गेला. तो सराफाकडे सोन्याची नाही मोडायला गेला.

त्या गरिबाकडे सोन्याची नाणी पाहून सराफाला त्याचा संशय आला. त्याला वाटले की चोरीचा माल असावा. म्हणून त्याने गुलबीबीच्या नवऱ्याला दुकानावरच बसायला सांगून गावच्या अधिकाऱ्याकडे जाऊन ती बातमी दिली.

सौ. यशोदाबाई कासार

तिकडे ही गोष्ट गुलबीबीच्या मालकिणीलापण कळली. ती नवऱ्याला बरोबर घेऊन अधिकाऱ्याकडे आली व म्हणाली– "या माणसाची बायको आमच्या घरी काम करते. ही सोन्याची नाणी माझी आहेत. तिने चोरून नेली होती."

गुलबीबीचा नवरा काही एक बोलला नाही. गप्प बसून राहला. त्याला भीती वाटली की खरी गोष्ट सांगितली तर ही गावातली मोठमोठी मंडळी सर्व सोन्याची नाणी आपसात वाटून घेतील. तेव्हां पाटलाला वाटले की व्यापाऱ्याची बायको म्हणाली ते खरे आसावे. त्याने ती नाणी व्यापाऱ्याच्या बायकोला दिली व गुलबीबीच्या नवऱ्याला तंबी देऊन घरी पाठवून दिले.

ही गोष्ट व्यापाऱ्याला विचित्र वाटली. त्याला हे कळेना की त्याच्या बायकोकडे सोन्याची नाणी कोठून आली? त्याने खरी गोष्ट काय आहे त्याची माहिती गुप्तपणे काढून घ्यायचे ठरविले.

गुलबीबीला जेव्हां हे सर्व कळले तेव्हां तिला व्यापाऱ्याच्या बायकोचा राग आला. रात्रभर तिला झोप आली नाहीं. शेवटी तिने व्यापाऱ्याच्या बायकोची खोड मोहायचे मनाशी ठरविले.

दुसऱ्यादिवशी गुलबीबी व्यापाऱ्याच्या घरी कामाला गेली तेव्हां व्यापाऱ्याच्या बायकोने तिला ढीगभर कपडे धुवायला म्हणून दिले. त्यातले चांगले चांगले कपडे निवडून ती आपल्या घरी घेऊन आली. ते घालून बुरखा घालून तिला चांदीच्या ज्या तांब्यात ती सोन्याची नाणी मिळाली होती तो तांब्या व नाणी घेऊन ती, ज्या सराफाने तिच्या नवऱ्याला पाटलाकडे नेले होते त्याच्याकडे गेली. काळोख पडू लागला होता. गुलबीबी व्यापाऱ्याच्या बायको इतकीच उंच व अंगाने जाड होती व तिचेच कपडे घालून गेली होती, म्हणून तो सराफ फंसला. त्याला सोन्याची नाणी आणणारी बाई, गुलबीबीची मालकीणच असेल असे वाटले.

गुलबीबी, बरोबर आणलली सोन्याची नाणी त्या सराफाला देत म्हणाली– "माझ्या नवऱ्याने ही सोन्याची नाणी देऊन. चांदीची नाणी, म्हणजे मोड आणायला तुमच्याकडे मला पाठविले आहे."

त्या सराफाने सोन्याची नाणी मोजून घेतली व आठ हजार चांदीची नाणी मोजून दिली. ती नाणी घेऊन गुलबीबी आपल्या घरी आली. दुसऱ्या दिवशी ती व्यापाऱ्याच्या बायकोचे कपडे त्यांच्या घरात ठेवून म्हणाली–"आतां मी या घरात कामाला येणार नाही." आणि घरी परत आली.

त्याच दिवशी तो सराफ गुलबीबीच्या मालकिणीच्या नवऱ्याला भेटला तेव्हां त्याने त्याला विचारले–"मी सोन्याच्या नाण्याची मोड पाठविली ती बरोबर होतो ना?"

व्यापाऱ्याला तो प्रश्न ऐकून आश्चर्य वाटले. म्हणाला–"सोन्याची नाणी? त्यांची मोड चांदीची नाणी, तुम्ही पाठविली म्हणता? ही काय भानगड आहे?"

"काल संध्याकाळी तुम्ही सोन्याची नाणी देऊन त्यांची मोड घेऊन यायला आपल्या मंडळींना पाठविले होते ना? ती नाणी म्हणतो मी!" तो सराफ म्हणाला.

व्यापाऱ्याला पहिल्यापासूनच त्याच्या बायकोच संशय होता. तो आता पक्का झाला. आपली नजर चुकवून या बयेने बरेच सोने जमा करून ठेवले होते तर. तो घरी आला. तो रागातच होता. त्याच वेळी त्याची बायको शेजारणीला घरातले काही तरी सामान विकत होती. रागाच्या भरात त्याने बायकोला झोडपून काढले व तिला माहेरी पाठवून दिले.

गुलबीबीला जे धन मिळाले होते ते त्या गरीब नवराबायकोला आयुष्यभर पुरले.

मी कोण ?

एका गावी माधव नावाचा एक गरीब मनुष्य रहात असे. तो केरसुण्या तयार करून विकत असे. दर आठवड्याला केरसुण्यांची मोळी घेऊन तो आठवड्याच्या बाजाराला जाई व केरसुण्या विकून त्याला जे पैसे मिळत त्यावर त्याचा उदरनिर्वाह चाले.

पुढे काही दिवसांनी आठवड्याचा बाजार ज्या गावी चाले त्या गावचा प्रमुख अधिकारी एकाएकी मरण पावला. त्या पदावर कोणाला नेमावे या गोष्टीवर गावातली लहानथोर मंडळी आपसात भांडू लागली. त्यांचे ते भांडण पाहून राजाने कोतवालाला बोलाविले व म्हणाला–"अमुक दिवशी नगराचें फाटक उघडल्यानंतर जो आत प्रथम प्रवेश करील त्याला या गावाचा मुख्य अधिकारी नेमावे."

त्या दिवशी माधवच सर्वांत प्रथम नगराच्या द्वाराने आत आला. म्हणून त्यालाच मुख्य अधिकारी म्हणून नेमण्यात आले. त्याला रहाण्यासाठी एक वाडा, नोकरचाकर, हिंडायला पालखी आणि मूल्यवान वस्त्रे देण्यात आली.

त्या दिवशी संध्याकाळपर्यंत माधवच्या बायकोने नवऱ्याची वाट पाहिली. परंतु तिचा नवरा गावचा मुख्य अधिकारी नेमला गेला असल्याचे तिला कळले तेव्हां ती आनंदाने धावत पळतच गावात आली. वाटेतच तिला तिचा नवरा भेटला. तो पालखीत बसून चालला होता. तिने पालखी थांबवली. विचारले–"कोण ? तुम्हीच का ?"

"होय मीच ! पण तू मला ओळखतेस हे कोणाला सांगू नकोस ? कारण अजूनपर्यंत मी कोण आहे, हे माझे मलाच कळले नाही." माधव बायकोला म्हणाला.

कांट्याने कांटा

एका गावी एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे. त्याच्या पदरी नोकरीसाठी लोक दूर दुरून येत. पण ते फार दिवस टिकत नसत. तो श्रीमंत मनुष्य त्यांना फार दिवस नोकरीवर ठेवीत नसे.

एकदा त्या श्रीमंताकडे दोघेजण नोकरी-साठी आले. त्याने दोघांना एकेक टोपली दिली व म्हणाला–"तुम्ही दोघे बागेतल्या विहिरीवर जा व टोपलीभर पाणी घेऊन या. संध्याकाळपर्यंत काम केलेत तर एक एक रुपया मजुरी मिळेल."

दोघांनी चकित होऊन परस्परांकडे पाहिले. या कामात काहीतरी गुपित असेल असे समजूत दोघे विहिरीवर गेले. वाटेत त्यांपैकी जो मोठा होता तो धाकट्याला म्हणाला– "मला वाटते, या गृहस्थाचे डोके फिरले असावे. नाहीतर टोपलीत पाणी भरून आणायला सांगण्याचा काय अर्थ ?"

धाकटा मनुष्य म्हणाला–"ही लहानशी गोष्ट माहीत नसेल का त्यांना ?"

दोघांनी पाणी भरभरून टोपलीत ओतायला सुरवात केली. टोपलीतून सर्व पाणी गळून जात होते. मोठा मनुष्य पोहऱ्याने पाणी ओतीत होता. त्याने चार पांच पोहरे ओतले व शेवटी कंटाळून गेला आणि म्हणाला–"हे काय काम झाले ? त्याचे डोके फिरले असेल, पण आपले नाही फिरले बुवा ! तुझे पण फिरलेले दिसते आहे. म्हणून तुला या निरर्थक कामात कंटाळा येत नसेल. तुला पाहिजे तर करीत रहा." असे सांगून त्याने पोहरा बाजूला टाकला व एका झाडाखाली जाऊन बसला.

परंतु धाकटा पाणी काढीत राहिला. संध्याकाळ झाली, तरी पाणी काढीत होता. शेवटी विहिरीतले पाणी संपले आणि विहिरीतला चिखल निघू लागला.

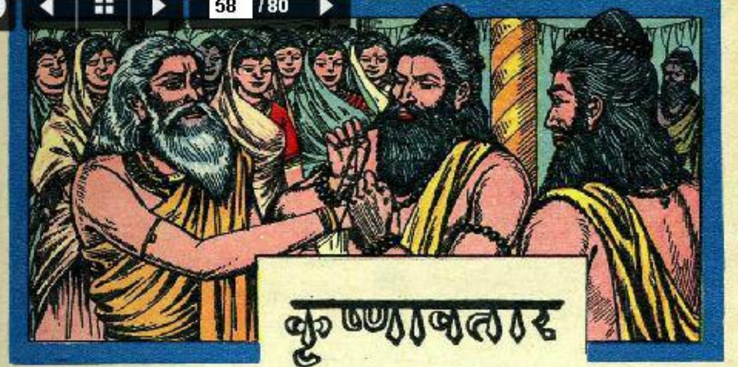
श्री वा. गा. मोरे

सूर्यास्त झाला. धाकट्याने पोहरा खाली ठेवला व टोपले घेऊन निघाला. टोपली-तल्या चिखलात काहीतरी चमकत असलेले त्याला दिसले. ती एक सोन्याची अंगठी निघाली. त्याने ती अंगठी घेतली व आनंदाने मालकाकडे निघाला. मोठा मनुष्य पण त्याच्या बरोबर गेला.

मालक त्यांना म्हणाला–"मी ही अंगठी काढवण्यासाठीच तुम्हांला हे काम सांगितले होते. ही घ्या तुमची मजुरी!" असे सांगून मालकाने धाकट्याच्या हातावर एक रुपया ठेवला व मोठ्याला म्हणाला– "मला वाटले होते की तू देखील कामाला आला आहेस. पण तू चार सहा पोहरे पाणी काढून झाल्यावर पोहरा टाकून देऊन स्वस्थ बसून राहलास."

"आपण टोपलीत पाणी भरायला सांगितलेत. किती बालड्या ओतल्या तरी पाणी काय भरणार, असा विचार करून मी पाणी काढायचे बंद केले." मोठा मनुष्य मान खाली करून म्हणाला.

"मी टोपली भरण्यासाठी त्यात पाणी ओतायला सांगितले, असे कां वाटले तुला? मी जे काम सांगितले ते करणे तुझे कर्त्तव्य होते. मी तुला पुरी मजुरी दिली असती. या कामात जे नुकसान झाले असते किंवा फायदा झाला असता त्याचा वांटेकरी मी होतो. मला त्याची काळजी होती. तू ती काळजी करीत बसण्याचे कारणच काय? तुला सेवाधर्म कसा असतो याची कल्पना नाही. तू नोकरीवर ठेवण्यायोग्य नाहीस." असे सांगून मालकाने त्याला थोडे पैसे दिले आणि त्याला घरी जायला सांगून धाकट्याला नोकरी दिली. त्याने इमाने इतबारे पुष्कळ दिवस काम केले व मालक त्याच्या कामावर खूष झाला. पुढे त्या श्रीमंताच्या पदरी नोकरी करूनच तो आपल्या मालका-सारखाच श्रीमंत झाला.

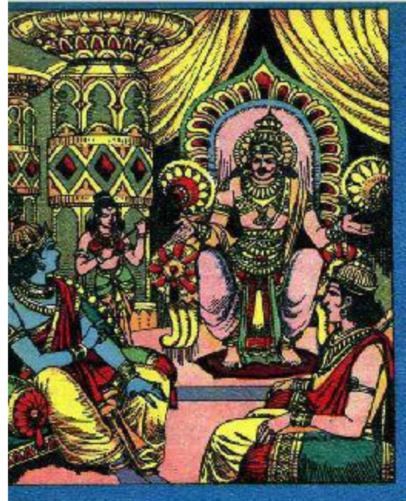
द्रौपदी व कृष्णाच्या सर्व बायका अंत-पुरातील इतर स्त्रिया मिळून गप्पा गोष्टीत गर्क असता दुसरीकडे सर्व पुरुष मंडळी बोलण्यासाठी जमलेली होती. त्या वेळी कित्येक ऋषी व मुनी कृष्णाला व बलरामाला भेटण्यासाठी आले. तेव्हां पांडवांनी व इतर राजांनी उठून त्यांना आदरपूर्वक नमस्कार केला. सर्वांबरोबर कृष्णदेखील उभा राहिला आणि त्याने सर्व मुनींचे अभिवादन केले.

मुनी कृष्णाला म्हणाले–"कृष्णा! आम्ही तत्ववेत्ते व ज्ञानी असलो तरी तू अवतारी पुरुष आहेस व तुझी मायाच सर्वत्र व्याप्त आहे. तिचा प्रभाव आमच्यावर पण आहेच."

वसुदेवाने मुनींच्या सल्लयाप्रमाणे देव-ऋणातून मुक्त होण्यासाठी यज्ञ करण्याचे ठरविले.

यादवांनी यज्ञासाठी आवश्यक असलेली सर्व सामुग्री एकत्र केली. वसुदेव व त्याच्या अठरा पत्नींनी स्नान करून नवीन वस्त्रे परिधान केली व यज्ञदीक्षा घेतली मुनींच्या मदतीने वसुदेवाने प्रकृति-यज्ञ व विकृति यज्ञ केले. यज्ञपुरुषाची आराधना करून ऋत्विकांना गाई, जमिनी व कन्या दक्षिणा म्हणून दिल्या व त्यांना तृप्त केले.

यज्ञ संपल्यावर त्याने पुन्हा स्नान करून आपल्या सेवकांना वस्त्रदान केले व सर्व अतिथींना व नातेवाइकांना मेजवानी दिली.

एकदा देवकीच्या मनात सहज आले की कृष्ण व बलराम सामान्य पुरुष नसून दैवीशक्ती प्राप्त असलेले महापुरुष आहेत. त्यांनी आपल्या गुरूला गुरु-दक्षिणा म्हणून मृत गुरुपुत्राला जिवंत करून आणून दिले. तरमग कंसाने तिच्या ज्या मुलांचा एकेक करून वध केला त्यांना ते जिवंत करून कां आणून देऊ शकणार नाहीत?

तिने आपली ती इच्छा प्रकट केली. कृष्णबलराम दोघानी मातेची इच्छा पूर्ण करण्यासाठी योगमायेचे रूप घेतले व पाताळ लोकात गेले. तेथे बलीचे राज्य होते. बलीने दोघांचा सर्व प्रकारे सत्कार करून येण्याचे कारण विचारले.

तेव्हां कृष्ण म्हणाला–"महाराज! प्राचीन काळी स्वयंभू मनूने जेव्हां मन्वंतर केले तेव्हां मरीचीचे सहा पुत्र ब्रह्मदेव सरस्वतीवर मोहित झाला असल्याचे पाहून हसले. तेव्हां ब्रह्मदेव रागावला व त्याने राक्षस योनीत त्यांचा जन्म होईल असा त्यांना शाप दिला. तेव्हां स्मर, उद्‌गीथ, परिष्वंग, पतंग, क्षुद्रभू व घृणी नावाचे ते सहाजण प्रथम हिरण्यकश्यपूच्या पोटी जन्मले व त्यानंतर माझी आई देवकीच्या पोटी जन्माले. कंसाने त्यांचा वध केला. हल्ली ते आपल्या राज्यात वास करीत आहेत. आपण कृपा करून त्यांना पाठविल्यास मी मातेच्या मनाचे समाधान करून देईन व त्यांना उत्तम लोक देईन."

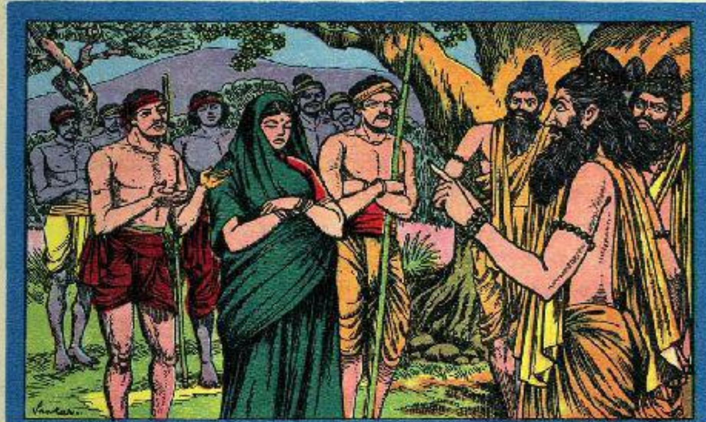
बलीने कृष्णाच्या इच्छेप्रमाणे त्या सहा जणांना कृष्णाबरोबर पाठविले. आपल्या त्या सहा मुलांना पाहून देवकीच्या मनाचे समाधान झाले व कृष्णाच्या या अपूर्व शक्तीचे ती कौतुक करू लागली. कृष्णाच्या कृपेने त्याचे सहा भाऊ उर्ध्व लोकांत निघून गेले.

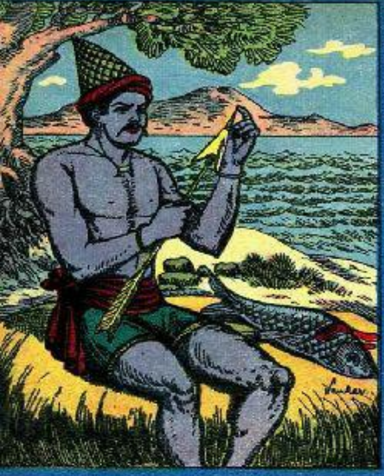
त्यानंतर बराच काळ लोटला. महाभारताचे युद्ध झाले. कौरव आणि पांडव दोघांच्या बाजूचे लक्षावधी लोक हताहत झाले व पांडवांचा जय झाला. पांडवांचा मोठा भाऊ युधिष्ठिर याला सिंहासनावर बसवून कृष्ण द्वारकेला परत आला.

एकदां कृष्णाला भेटण्यासाठी विश्वामित्र, असित, कण्व, दूर्वासा, भृगु, अंगीरस, कश्यप, अत्रि, वसिष्ठ, नारद इत्यादी मुनिमंडळी आली. तेव्हां त्यांची थट्टा करण्यासाठी काही यादव तरुणांनी कृष्णाचा मुलगा सांब याला गर्भवती स्त्रीचा वेष देऊन मुनींसमोर आणला व नम्रपणाचा आव आणून त्यांना विचारले–"मुनिवर्य! आपण त्रिकालदर्शी ज्ञानी मुनी आहां. ही बाई गरोदर आहे. हिला मुलगा होईल की मुलगी आपण कृपा करून हे भविष्य वर्तवावे!"

यादव तरुणांच्या त्या उद्दंडपणाचा मुनींना मनस्वी राग आला. त्यांनी त्यांना शाप दिला–"मूर्ख हो! या बाईच्या पोटी जन्मलेले मुसळ यादव वंशाचा नाश करील."

तो शाप ऐकून यादव तरुण घाबरून पळून गेले. सांबाच्या पोटातून एक लोखंडाचे मुसळ बाहेर आले. ते त्याने आपल्या मित्रमंडळीस दाखविले. सर्व पश्चात्ताप करू लागले. शेवटी त्यांनी उग्रसेनाला घडलेली गोष्ट सांगितली.

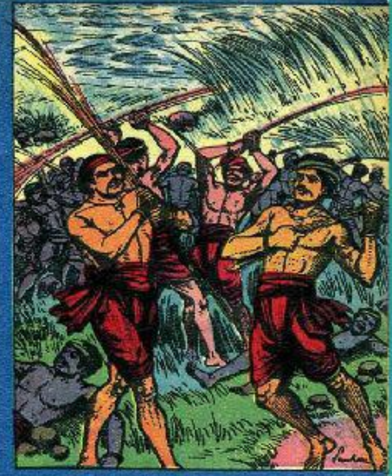

त्यानंतर मुसळाची गोष्ट व मुनींनी दिलेल्या शापाची गोष्ट सर्व यादवांना कळली. सर्व किंकर्त्तव्य विमूढ होऊन परस्परांकडे पाहू लागले. उग्रसेनाने यादवांना सांगितले की त्या मुसळाचा बारीक चुरा करून तो समुद्रात फेकून द्या. त्याप्रमाणे यादवांनी केले. परंतु ते चूर्ण समुद्रात बुडले नाही. समुद्राच्या लाटांबरोबर किनाऱ्याला येऊन लागले व जेथे जेथे ते पडले तेथे बोरूसारखे गवत उगवले. मुसळाचा एक लहानसा तुकडा उरला होता तो तसाच यादवांनी समुद्राच्या पाण्यात टाकला होता. तो तुकडा एक माशाने गिळला. तो मासा एका कोळयाच्या जाळयात सापडला. त्या कोळयाने तो तुकडा एका शिकाऱ्याला विकला. शिकाऱ्याने त्या तुकडयाची अणी करून एक बाण तयार केला. तोच बाण पुढे यादव वंशाच्या नाशाला कारण झाला.

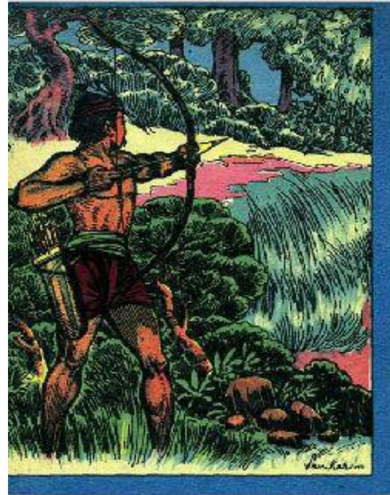
मुनींनी यादवांना शाप दिला त्या दिवसापासून द्वारकेला अनेक अपघात झाले, कित्येक अघटित गोष्टी घडल्या. तेव्हां कृष्णाने आपला दरबार बोलावला व सर्व यादवांना हजर राहण्यास विनंती केली. सर्व यादव सभेला हजर झाले तेव्हां कृष्ण म्हणाला–

"द्वारकेत अनेक अघटित गोष्टी घडत आहेत. हा सर्व अपशकुन आहे. मुलांच्या मूर्खपणामुळे मुनींचा कोप झाला व त्यांनी सर्व यादवकुळाचा नाश होईल असा शाप पण दिला आहे. म्हणून आतां द्वारकेत राहणे हिताचे नाही, उलट धोक्याचे आहे. बायकामुले व वृद्ध माणसे सर्वांना शंखद्वारी पाठवून देऊ व आपण सर्व सरस्वती नदीच्या काठी प्रभासक्षेत्री जाऊ. तेथे स्नान करून उपोषण करू व देवांना प्रसन्न करू. ब्राह्मणांना गाई, सुवर्ण, वस्त्रे, हत्ती, घोडे व घरे दान करू. त्यांच्या हस्ते शांति करवू. देव, ब्राह्मण व गाईंची पूजा करून सर्व अरिष्ट टळण्यासाठी देवांची आराधना करू. तसे केल्यास सर्व अरिष्टे दूर होतील."

यादव वंशातील सर्व वृद्ध मंडळींनी कृष्णाने जे सांगितले ते कबूल केले. बायका मुलांना व वृद्ध मंडळींना पाठवून दिले व बाकी सर्व यादव मंडळी लहान मोठया होडक्यांत बसून समुद्रापलीकडे प्रभासक्षेत्री गेली. परंतु तेथे त्यांना देवमायेने घेरले. सर्व मद्यपान करून आपसांत भांडू लागले. हळू हळू या भांडणाला युद्धाचे रूप मिळाले. या युद्धात सर्व हत्ती व घोडे ठार झाले. रथादि वाहने मोडून गेली. नंतर यादव प्रमुखांचे परस्परांशी द्वन्द्वयुद्ध सुरू झाले. प्रद्युम्न व सांब दोघे भाऊ पण परस्परांशी युद्धाला तयार झाले. त्याच प्रमाणे अक्रूरचे भोजशी, अनिरुद्धाचे सात्यकीशी, सभद्रचे संग्रामजित याच्याशी आणि सुमित्राचे सुरभ याच्याशी द्वंद्वयुद्ध झाले. इतर लोकांचे पण परस्परांशी द्वंद्वयुद्ध झाले. बंधु-मित्र कोणी कोणाला ओळखत नव्हता. सर्वांची बुद्धी भ्रष्ट झाली होती. वेडयासारखे मित्राला शत्रू समजून त्यांनी परस्परांचा वध केला. त्यांनी परस्परांचे धनुष्य बाण तोडले,

तलवार, गदा वगैरे शस्त्रांचा संहार केला. समुद्राच्या काठी त्यांना गवत उगवलेले दिसले. ते उपटून त्यानेच त्यांनी परस्पराला मारायला सुरवात केली. कृष्णाने त्यांना समजावून सांगण्याचा व शांत करण्याचा प्रयत्न केला. पण ते सर्व रागावले व कृष्ण बलरामांना मारायला धावले. म्हणून कृष्ण बलरामांना राग आला व त्यांनी समुद्र किनाऱ्यावरचे गवत उपटून त्याने आपल्या नातेवाइकांना मारायला सुरवात केली. अशातऱ्हेने मुनींचा शाप दावानला सारखा पसरला व त्यात यादव वंशाचा नाश होऊ लागला.

सर्व यादव ठार झाले. कृष्णाने ते भयंकर दृश्य पाहिले व म्हणाला–"पृथ्वीचा भार कमी झाला."

बलरामाने समुद्रकाठी योगसमाधी धारण केली व प्राणत्याग केला. कृष्णाला ते सर्व दृश्य पाहून फार वाईट वाटले. तो त्या मन:स्थितीत एका पिंपळाच्या झाडाला टेकून आपल्या उजव्या पायाच्या आधारे डावा पाय ठेवून बसला असता त्याचा तळपाय दुरून हरणांच्या तोंडासारखा जर नांवाच्या एका व्याधाला भासला. त्याने नेम धरून एक बाण मारला. त्या बाणाला कोळ्याने दिलेला लोखंडाचा तुकडा बसविलेला होता.

व्याध आपला नेम बरोबर बसला या आनंदात धावत आला. पण तेथे कृष्णाला पाहून त्याला फार वाईट वाटले व तो पश्चात्ताप करू लागला. तो कृष्णाला म्हणाला–"मालक! माझ्या हातून अज्ञानामुळे केवढी चूक झाली? क्षमा करावी."

कृष्ण त्या व्याधाकडे स्मित करून बघत म्हणाला–"तुला वाईट वाटून घेण्याचे कारण नाही. मी इच्छिल्याप्रमाणेच सर्व घडले आहे." असे व्याधाच्या मनाचे समाधान करून देऊन कृष्णाने त्याला निरोप दिला. इतक्यात कृष्णाचा शोध काढीत दारुक रथ घेऊन तेथे आला. तो रथातून उतरून कृष्ण होता तेथे आला. तेव्हां कृष्ण त्याला म्हणाला–"तू द्वारकेला जा व आपल्या वंशातले सर्व लोक आपसात युद्ध करून मरण पावले असे सांग. बलरामाने समाधी घेतली व मी या स्थितीत आहे. तुमच्या पैकी कोणी आता द्वारकेला राहू नये. माझा मृत्यू झाल्यानंतर सर्व द्वारका समुद्रात बुडून जाईल. माझे आईवडील व इतर लोक इंद्रप्रस्थ नगरी अर्जुनाबरोबर राहतील. तुम्ही सर्व आता कोणाची चिंता करू नये आणि निर्लिप्त भावे ज्ञानमार्ग अवलंबून रहावे."

दारुकाने कृष्णाला नमस्कार करून त्याला तीनदां प्रदक्षिणा घातली आणि दुःखी मनाने द्वारकेकडे निघाला. तेथे पोंचल्यावर त्याने उग्रसेन व वसुदेव यांना नमस्कार केला व रडत यादवांच्या सर्वनाशाचे वृत्त सांगितले. सर्व शोक करीत यादवांचा संहार झाला होता तेथे आले. वसुदेव, देवकी व रोहिणीने कृष्ण बलराम कोठें तरी दिसतील म्हणून पुष्कळ शोध केला. पण त्यांना आपल्या लाडक्या मुलांचे देह दिसले नाहीत. आपल्या मुलांचा विरह असह्य झाल्याने त्या दुःखामुळे त्यांनी तत्क्षण देहत्याग केला.

यादवांच्या पत्नींनी आपापल्या पतीची मृत्युवार्ता ऐकून सहगमन केले. बलरामाच्या पत्नींनी पण सहगमन केले. कृष्णाच्या सर्व पत्नींनी पण तसेच केले.

अर्जुनाने प्रभास क्षेत्री येऊन आपल्या सर्व बंधुबांधवांची अन्त्येष्टी क्रिया केली. त्यानंतर द्वारकानगरी महापुरामुळं समुद्रात बुडली. द्वारकेचे मंदिर तेवढे समुद्रावर तरंगत असलेले दिसले.

अर्जुनाने उरलेल्या स्त्री पुरुषांना व मुलाबाळांना बरोबर घेतले व इंद्रप्रस्थ नगरी आला. त्याने वज्र याला गादीवर बसविले. त्यानंतर सर्व पांडव द्रौपदीसह हिमालयाच्या यात्रेला निघाले.

कृष्णावतार संपला त्यावेळी ब्रह्मदेव, इंद्र आणि इतर देव, प्रजापती, सिद्ध, विद्याधर आणि अप्सरा पण हजर होत्या. सर्व विमानात बसून येत होते, म्हणून आकाश विमानांनी जणुंकाही झाकले गेले होते. विमानांतून पुष्पवृष्टी होत होती. कृष्णाने विष्णूचे दिव्य रूप धारण केले व सर्वांकडे एकदां कृपाकटाक्षाने पाहिले. त्यानंतर सत्य, धर्म, धृती, श्री आणि कीर्ती यांच्यासह वैकुंठलोकी प्रयाण केले. (संपूर्ण)

अरण्यपुराण

[३३]

मौवली त्या दिवशी रात्री व दुसऱ्या दिवशी दिवसभर झोपून होता. संध्याकाळी त्याची झोप मोडली. झोप मोडतांच त्याचा हात कट्यारीवर गेला. लगेच उठून उभा राहला व जणुकाही कोणीशी तरी द्वंद्वयुद्धास ताठ उभा राहला.

त्याला मनात एक तऱ्हेची अस्वस्थता भासत होती. त्याला खूप पळावेसे वाटले. पण धाकटा मुलगा त्याच्या हातातून खाली उतरायला तयार नव्हता. मेस्सुवा काही तरी निरर्थक गात होती व मौवलीचे केस विचरीत होती. तेव्हां त्याला त्याच्या 'मोठ्या भावाचा' ओळखीचा आवाज ऐकू आला. मौवलीने लांडग्यांच्या भाषेत त्याला उत्तर दिले–"मी तुम्हांला बोलावले तेव्हां कोणी आलां नाही."

"तू आपल्या सर्व मित्रमंडळींना गोळा करू नकोस. तुझ्या हिताची गोष्ट मी सांगत आहे." मेस्सुवा मौवलीला म्हणाली.

"तुला भिण्याचे कारण नाही. तुम्ही दोघे कांजीरांगाला जायला निघालात तेव्हां माझ्या याच मित्र मंडळींनी तुम्हांला कळू दिल्याशिवाय लपतछपत जाऊन तुम्हांला वांचविळे होते. आई! मला आता गेले पाहिजे!" मौवली म्हणाला.

मौवली निघाला तेव्हां मेस्सुवा पुढे होऊन त्याला पोटाशी घट्ट आवळून धरून म्हणाली–"बाळ! परत ये! तू मला माझ्या स्वतःच्या जिवासारखा आहेस. पहा, हा धाकटा मुलगा! त्याला सुद्धा तू निघालेला आवडत नाही." मौवलीचा कंठ गदगद झाला. म्हणाला–"येईन, अवश्य परत येईन." आणि बाहेर येऊन आपल्या

शेवटचें मलपाठ

'मोठ्या भावाला' म्हणाला–"मी तुम्हांला बोलाविले तेव्हां तुम्ही चौघे कां नाहीं आलात?"

"काल रात्रीच आम्ही नवे गाणे म्हटले. विसरलास का?" मोठ्या भावाने विचारले.

"होय, होय!" मौवली म्हणाला.

"तू काय रे केलेस? माणसांच्या कळपात शिरुन खूप खाऊन पिऊन झोपलास, होय ना?" मोठ्या भावाने त्याला विचारले.

मौवली काही उत्तर देणार एवढ्यात त्याला एक स्वच्छ पांढरे पातळ नेसून जात असलेली मुलगी दिसली. मोठा भाऊ एका बाजूला लपला. मौवली खूप उंच वाढलेल्या शेतात शिरला.

ती मुलगी भुताला पाहिल्यासारखी एकदम मोठ्याने ओरडली. नंतर धीर धरून एकेक पाऊल पुढे टाकू लागली. मौवली उंच वाढलेल्या पिकात लपत छपत ती मुलगी दृष्टी आड होईपर्यंत तिच्याकडे पहात राहिला.

नंतर तो आपल्या मोठ्या भावाकडे वळून म्हणाला–"मी मनुष्यांच्या वस्तीत गेलो तर तुम्ही येणार नाही का माझ्याबरोबर?"

"आजपर्यंत आलो नाही तर आतां कां येऊ?" मोठा भाऊ म्हणाला. थोड्या तो वेळाने पुन्हां बोलू लागला–"काळ्या वाघाचे म्हणणे खरे निघाले तर! मनुष्य शेवटी मनुष्यात जाऊनच राहणार! 'आई' पण तेच सांगत असे."

"एकूपण तेच म्हणाला होता." मौवली म्हणाला.

"महाज्ञानी कावासुद्धा तेच म्हणाला होता." मोठा भाऊ म्हणाला.

"तुझे काय म्हणणे आहे?" मौवलीने मोठ्या भावाला विचारले.

"एकदा त्यांनी तुला दगड फेकून मारले तुला लालफुलात (विस्तवात) ढकलण्याचा यत्न केला." मोठा भाऊ म्हणाला.

"पण तुझे म्हणणे काय, हे नाही सांगितलेस!" मौवलीने विचारले.

"आम्ही तू सांगशील तसे करू. आम्ही सर्व एका आईची लेकरे आहो. पण जंगलाला काय उत्तर देणार?" मोठ्या भावाने उत्तर दिले.

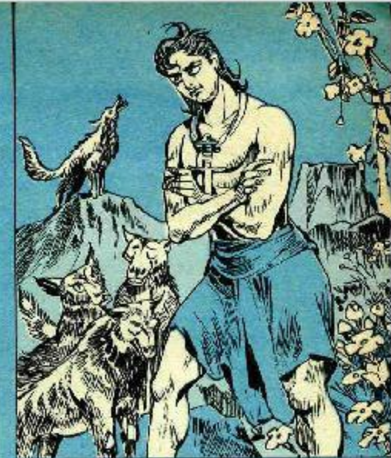
"तू बरी आठवण करून दिलीस. तू सर्वांना डोंगराच्या टोकाला जमा कर. मी आपले मन उघडून एकदां त्यांना काय ते सांगणार आहे." मौवली म्हणाला.

"इतर वेळी मी एकदां हाक मारून सर्वांना एकत्र जमविले असते. नव्या गाण्याचा मोसम अजून संपला नाही."

"जंगलाचा अधिपती मनुष्य वस्तीत निघाला आहे. सर्वांनी डोंगराच्या शिखरावर जमावे!" मोठा भाऊ ओरडला.

मौवली धावत पळत डोंगराच्या शिखरावर जाऊन पोंचला तेव्हां तेथे फक्त त्याचे चौघे भाऊ आंधळे अस्वल व कावा हजर होते.

"तुझ्या मनातली शंका दूर झाली, माणसाच्या पिल्ला!" कावा म्हणाला.

मौवली दु:खावेगाने म्हणाला–"मी त्या कुत्र्यांच्या हाती कां मेलो नाही? माझ्या अंगातली शक्ती पार नाहीशी झाली आहे. झोपतो, पण झोप येत नाही, पाण्यात डुंबलो तरी अंगातून वाफा बाहेर येतात. माझी सर्व हाडे यांसासारखी मऊ झाली आहेत."

"अरे या सर्व गप्पा कशाला? त्या दिवशी एकू गाला होता–'मौवलीला माणसांच्या वस्तीत जाऊ द्या.' मी सुद्धा म्हणालो होतो. ह्या म्हाताऱ्याचे कोण ऐकतो. काळावाघ पण...काळावाघ कोठे आहे?" अस्वलाने विचारले.

"मला हे फारपूर्वी पासून माहीत होते, मनुष्य मनुष्यांच्या वस्तीत जाणार." काबा म्हणाला. चौघे भाऊ धावरून जाऊन मौवली काय म्हणतो किंवा करतो हे कळावे म्हणून त्याच्याकडे पाहू लागले.

अस्वल मौवलीला म्हणाले–"मला डोळ्यांना दिसत नसले तरी माझ्या बुद्धीला सर्व कसे स्पष्ट स्वच्छ दिसते आहे. मौवली तू आपला मार्ग सुधार. मनुष्यांच्या समाजात आपली जागा मिळविण्याचा यत्न कर. तुला गरज वाटेल तेव्हां तू हाक मार, सर्व जंगल धावून येईल, तुझा हुकूम मान्य करील."

"स्वतः मला जावेसे वाटत नाही, पण माझे पाय मला ओढत आहेत." मौवली म्हणाला.

"पोळ्यातला मध संपला आहे. सोडून गेलेच पाहिजे." अस्वल म्हणाले.

"एकदा कात टाकली की पुन्हां त्यात कोणी शिरत नाही." काबा म्हणाला.

"पण काळा वाघ काय म्हणतो? बैल देऊन त्याने मला जवळ केले होते..."

मौवलीचे वाक्य पुरे देखील झाले नव्हते की काळा वाघ झुडपे बाजूला सारीत पुढे आला. रक्ताने माखलेला पंजा उचलून तो दाखवीत म्हणाला–"मला यायला म्हणून उशीर झाला. मी दोन वर्षांच्या एका बैलाला ठार केले. काळ्या वाघाचे प्रेम तुझ्यावर कमी झाले आहे असे वाटून घेऊ नकोस. अस्वल म्हणाले तेच मी म्हणतो."

अस्वलाने प्रेमाने मौवलीला पोटाशी धरले. त्याच्या खांद्यावर मान टाकून मौवली रडू लागला. "कात टाकणे किती कठीण असते!" काबा म्हणाला.

मोठा भाऊ आपल्या भावांना म्हणाला–"सर्व तारे आपापली तोंडे लपवू लागले आहेत. आपण आपल्या मार्गाला लागू."

(संपूर्ण)

८७. प्राचीन पनामा नगराचे अवशेष

प्राचीन पनामा नगर ई. स. १५१९ मध्ये निर्मिले गेले. सुमारे २०० वर्षांपूर्वी या स्पॅनिश नगराचा ध्वंस झाला. आज सेंट अनास्टियस केथेड्रल या चर्चच्या दगडाच्या भिंती तेवढ्या शिल्लक आहेत. नवीन पनामा नगराचा निर्माण या ओस पडलेल्या नगरापासून सहा मैलावर झाला आहे.

